

Άγγελ Νικολάου-Κονναρή

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Περί αμπελοπουλιών ή ένα κυπριακό παραδοσιακό έδεσμα στα ξόβεργα της ιστορίας*

Είναι με επιστημονική νηφαλιότητα, ενισχυμένη με μία γερή δόση φαιδρότητας, που θα πρέπει να προσεγγίζει ο ιστορικός την πολιτικοποίηση της γαστρονομικής κουλτούρας. Η αντιπαράθεση μεταξύ ελλήνων και τούρκων ζαχαροπλαστών και μαγείρων για την πατρότητα του μπακλαβά, του μουσακά και άλλων εδεσμάτων κοινών στις γείτονες χώρες και γενικότερα στην Ανατολική Μεσόγειο, που αναφύεται κατά καιρούς προσλαμβάνοντας σχεδόν *εθνικές* διαστάσεις, αποτελεί το πιο γνωστό παράδειγμα. Το πατριωτικό μένος με το οποίο αντιμετωπίζονται τέτοια θέματα αντανακλά, βεβαίως, τη σημαντικότερη θέση που καταλαμβάνει το φαγητό και, γενικότερα, ο πολιτισμός του συντρώγειν και συμποσιάζεσθαι στην καθημερινή ζωή και την παράδοση των λαών της Μεσογείου ως της κυριότερης μορφής κοινωνικοποίησης και ψυχαγωγίας, η οποία συνοδεύει κάθε εκδήλωση του ιδιωτικού και δημοσίου βίου. Ένα ανάλογο θέμα προέκυψε πριν από μερικά χρόνια μεταξύ Κύπρου και Ευρωπαϊκής Ένωσης με αφορμή το ακανθώδες (ή καλύτερα κολλώδες!) θέμα των αμπελοπουλιών.

Τα αμπελοπούλια είναι μικρά ωδικά αποδημητικά πτηνά φαιοκαστανού χρώματος, που μετακινούνται κατά εκατομμύρια από την Ευρώπη προς τις θερμότερες περιοχές της Μεσογείου και της Αφρικής (βορείως και νοτίως της Σαχάρας) το φθινόπωρο και επιστρέφουν στις βορειοευρωπαϊκές χώρες για αναπαραγωγή την άνοιξη. Η διαλεκτική μορφή του ονόματος τους είναι *αμπελοπούλλιν* ή *αμπεροπούλλιν* στην περιοχή Αμμοχώστου, πληθ. *αμπελοπούλ(λ)ια*, υποκορ. *αμπελοπουλλού(δ)ιν*. Η κοινή κυπριακή ονομασία τους οφείλεται στο γεγονός ότι αναζητούν τροφή στους αμπελώνες, κυρίως έντομα αν και συχνά τρέφονται και με σταφύλια, σύκα και άλλους καρπούς ή σπόρους. Από την άλλη, η επιστημονική τους ονομασία Σύλβια η μελανοκόρυφος (*Sylvia atricapilla*) οφείλεται στο χαρακτηριστικό μαύρο στα αρσενικά και καστανό στα θηλυκά επικάλυμμα που φέρουν στην κορυφή της κεφαλής. Συγγενικά πουλιά που επίσης επισκέπτονται την Κύπρο είναι η Σύλβια η ορφεύς (*Sylvia crassirostris*), η Σύλβια η κηπαία (*Sylvia borin*), η Σύλβια η

* Ευχαριστώ θερμά τον κ. Μιχάλη Μιλτιάδους, υπεύθυνο έρευνας του Πτηνολογικού Συνδέσμου Κύπρου, για τις πολύτιμες επισημάνσεις και εισηγήσεις του κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας της παρούσας εργασίας καθώς επίσης γενικά όλα τα μέλη του Συνδέσμου για τη βοήθειά τους.

μελανοκέφαλος (*Sylvia melanocephala*) και η Σύλβια η κοινή (*Sylvia communis*)· τα δύο τελευταία είδη αποκαλούνται από τους Κυπρίους *μουγιαννούιν*, ονομασία που, ωστόσο, δίδεται και σε διάφορα άλλα μικρά πουλιά. Όλα τα πιο πάνω πτηνά ανήκουν στην τάξη των Στρουθιομόρφων (*Passeriformes*) ή Ξηροβατικών και την οικογένεια των Συλβιδών (*Sylviidae*).¹

Στον υπόλοιπο ελληνικό χώρο απαντούν από την αρχαιότητα και τα βυζαντινά χρόνια μέχρι και τις μέρες μας πτηνά με την ονομασία *αμπελίδες* ή *αμπελιώνες* και ενίοτε *αμπελοπούλια*, *αμπελουργιανοί*, *αμπελουργοί*, *αμπελοφάγοι*, *κρασοπούλια* ή *μεθύστρες*· στους *Όρνιθες* του Αριστοφάνη, για παράδειγμα, αναφέρεται η «*ἀμπελίσ*».² Δεν είναι, ωστόσο, βέβαιο κατά πόσο τα ονόματα αυτά προσδιορίζουν ειδικά τη Σύλβια τη μελανοκόρυφο ή και άλλα παρόμοια μικρά πουλιά που επίσης ανήκουν στην τάξη των Στρουθιομόρφων, όπως η Αμπελίδα η πολύλαλος (*Bombycilla garrulus*, στην Αγγλική *Waxwing*) ή οι ορτολάνοι (κυρίως η *Emberiza hortulana* / Εμπέριζα η κηπουρός και *Emberiza caesia* / Εμπέριζα η Χονδρομύτης ο ερυθροπώγων, στην κυπριακή διάλεκτο *σιταροπούλλιν*, ή η *Emberiza melanocephala* / Εμπέριζα η μελανοκέφαλος, στη διάλεκτο *κρασοπούλλιν* ή *στρουθαδήονο* ή *τιρλίγκος*).³ Τα ονόματα *συκαλ(λ)ίδα*, *συκαλάς*, *συκοφάγος*, *συκάς* και *κιτρινοπούλι*, που συχνά αποδίδονται στα λεξικά στις αμπελίδες, στα αμπελοπούλια και τα υπόλοιπα από τα πιο πάνω πουλιά, μπορούν να ταυτιστούν με παρόμοια ή συγγενικά πτηνά· ενδιαφέρον παρουσιάζει η λαϊκή ονομασία *μπακαφίγος* που παρουσιάζεται στον υπόλοιπο ελληνικό χώρο αλλά όχι στην Κύπρο, διότι αποτελεί μεταφορά στην Ελληνική της αντίστοιχης

¹ C. Charalambides - M. Charalambides - P. Neophytou, *The Birds of Cyprus* [The Cyprus Ornithological Society, Fourteenth Bird Report, 1983], Λευκωσία, 1987, σελ. 33-34· Θ. Χρ. Σολέας, *Τα προστατευόμενα με νόμο πουλιά, θαλασσινά και αγρινά*, Πάφος, 1988, σελ. 49-50· P. R. Flint – P. F. Stewart, *The Birds of Cyprus. An annotated check-list* [British Ornithologists' Union], 1992², σελ. 146-147, 27, 30, 43, 45, 148, 182-185, 189, 215· J. M. E. Took, *Birds of Cyprus. A simple, concise and fully illustrated guide*, Λευκωσία, 1992, σελ. 120-125 (γενικά για την οικογένεια των Συλβιδών), 116, 117, 118, 121, 123, 124, 126 (*μουγιαννούιν*), 125 (*αμπελοπούλλιν*)· G. M. Tucker - M. F. Heath - κ.ά., *Birds in Europe: Their Conservation Status* [BirdLife International, BirdLife Conservation Series no. 3], Cambridge, 1994, σελ. 400-403, 457-459 (Συλβίδες), 459 (*Sylvia atricapilla*)· R. F. Porter - S. Christensen - P. Schiermacker-Hansen, *Field Guide to the Birds of the Middle East*, Λονδίνο, 1996, σελ. 172-176, 382-386 (Συλβίδες), 176, 386-387 (*Sylvia atricapilla*)· Λ. Κουρτελλαρίδης, *Τα πουλιά που φωλιάζουν στην Κύπρο. Με πλήρη κατάλογο όλων των πουλιών της Κύπρου* [Συγκρότημα Τράπεζας Κύπρου – Πτηνολογικός Σύνδεσμος Κύπρου], Λευκωσία, 1997, σελ. 32-33 (*μουγιαννούιν*), 200-7 (Συλβίδες), M. Beaman - S. Madge, *The Handbook of Bird Identification for Europe and the Western Palearctic*, Λονδίνο, 1998, σελ. 646-647, 667-678 (Συλβίδες), 677-678 (*Sylvia atricapilla*).

² Αριστοφάνους, %*Όρνιθες*, 304 («*ἀμπελίσ*»), ερμηνευτική έκδ. Φ. Ι. Κακριδή, Αθήνα, 1987, σελ. 74-75 (νεοελλ. απόδοση «κρασοπούλι») και έκδ. N. Dunban, Οξφόρδη, 1995, σελ. 73 με σχόλιο στη σελ. 255.

³ Για την πολύλαλο, βλ.: %*Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν %Ελευθερουδάκη (πολυτονικό)*, 12 τόμ., Αθήνα, 2η έκδ. χωρίς χρον., τόμ. Α', σελ. 921· Porter - Christensen - Schiermacker-Hansen, *Birds of the Middle East*, σελ. 146, 357· Beaman - Madge, *The Handbook of Bird Identification*, σελ. 592. Για τα δύο είδη ορτολάνων στην Κύπρο, βλ.: Charalambides - Charalambides - Neophytou, *The Birds of Cyprus*, σελ. 40, 41· Flint – Stewart, *The Birds of Cyprus*, σελ. 169, 170· Took, *Birds of Cyprus*, σελ. 150, 152· Tucker - Heath - κ.ά., *Birds in Europe*, σελ. 432-435· Porter - Christensen - Schiermacker-Hansen, *Birds of the Middle East*, σελ. 218, 424,

ιταλικής.⁴ Στην Κύπρο, *συκαλλίδιν* ή *συκαλλοΐν* αποκαλείται πουλί λιγότερο παχουλό από το αμπελοπούλι (= Μυιοθήρας ο φαιόχρους ή ο ριγωτός / *Muscicapa striata*, που ανήκει στην τάξη των Στρουθιομόρφων και την οικογένεια των Μυιοθηριδών), ενώ οι ντόπιοι ξεχωρίζουν και τον *κλωρκό* ή *συκοφάο* ή *κιτρινοπούλλιν* (= Ορίολος ο κοινός / *Oriolus oriolus* που ανήκει στην τάξη των Στρουθιομόρφων και την οικογένεια των Οριολιδών).⁵

Παρατηρούμε, συνεπώς, ότι, λόγω της ύπαρξης πολλών ειδών Συλβιδών και άλλων συγγενικών ή παρομοίων πουλιών που ζούν στην Κύπρο μόνιμα ή ως επισκέπτες, είναι συχνά αβέβαιη η ταύτιση ονόματος με συγκεκριμένο είδος πτηνού με αποτέλεσμα συχνά να συγχέονται οι ονομασίες τόσο στην ελληνική γλώσσα και το κυπριακό ιδίωμα όσο και σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, αν και η μελανοκόρυφος διακρίνεται σχετικά εύκολα και δεν θα έπρεπε να προκαλούσε σύγχυση η αναγνώρισή της.⁶ Οι κυπριακές πηγές παρουσιάζουν

220, 427· Κουρτελλαρίδης, *Τα πουλιά που φωλιάζουν στην Κύπρο*, σελ. 32-33, 254-257· Beaman - Madge, *The Handbook of Bird Identification*, σελ. 828-829, 836-837· πρβλ. σημ. 7 πιο κάτω.

⁴ Για τις διάφορες ονομασίες στον ευρύτερο ελληνικό χώρο και χρόνο, βλ. ενδεικτικά: Πολυδεύκου, *Ἰονομαστικόν – Pollucis, Onomastikon*, έκδ. E. Bethe, 3 τόμ., Στουτγάρδη, 1900-1937, 6.52 («ἀμπελιῖνες»)· Ἰωνοῦμου ἄτροϋ, «Περὶ χυμῶν, βρωμάτων καὶ πομάτων», έκδ. J. L. Ideler, *Physici et medici Graeci minores*, Βερολίνο, 1842, τόμ. Β', σελ. 268 («τα ἄν ταῖς ἀμπέλοις ἐρισκόμενα πτηνά»)· Ab. H. Stephano (επιμ.), *Θησαυρὸς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης – Thesaurus Graecae Linguae*, 9 τόμ., Λονδίνο 1819-1821, τόμ. Β', στήλ. 1956 [σελ. 402]· Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βυζαντίου, *Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, 2 τόμ., Αθήνα, 1852, τόμ. Α', σελ. 69, τόμ. Β', σελ. 1320· Φ. Κουκουλέ, *Βυζαντινὸν βίος καὶ πολιτισμὸς*, 6 τόμ. (σε 9 μέρη), Αθήνα, 1948-1955, τόμ. Ε', σελ. 75· Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, *Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Α'. *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς τῆς τε κοινῆς ἱμλουμένης καὶ τῶν ἰδιωμάτων*, Αθήνα, 1933-, τόμ. Α', σελ. 542· Δ. Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικὸν ἧλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, 15 τόμ., Αθήνα, 1953(-)1964, τόμ. Α', σελ. 339, τόμ. ΙΓ', σελ. 6783· ΐ. Σταματάκου, *Λεξικὸν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης*, 3 τόμ., Αθήνα, 1971, τόμ. Α', σελ. 211, τόμ. Γ', σελ. 2153, 2622 (*μπακαφίγος*).

⁵ Charalambides - Charalambides - Neophytou, *The Birds of Cyprus*, σελ. 35, 37· Σολέας, *Τα προστατευόμενα με νόμο πουλιά, θαλασσινά και αγρινά*, σελ. 37· Flint – Stewart, *The Birds of Cyprus*, σελ. 149, 154· Took, *Birds of Cyprus*, σελ. 127, 131· Tucker - Heath - κ.ά., *Birds in Europe*, σελ. 404-405, 484· Porter - Christensen - Schiermacker-Hansen, *Birds of the Middle East*, σελ. 182, 192, 393, 400· Κουρτελλαρίδης, *Τα πουλιά που φωλιάζουν στην Κύπρο*, σελ. 32-33, 208-210, 218-220· Beaman - Madge, *The Handbook of Bird Identification*, σελ. 705, 724· Κ. Χατζηγιάννου, *Ἰετυμολογικὸν λεξικὸν τῆς κυπριακῆς διαλέκτου. Ἱστορία, ἀρμηνεῖα καὶ φωνητικὸν τῶν λέξεων* μὴ τοπωνυμικὸν παράρτημα, Λευκωσία, 1996, σελ. 182.

⁶ Βλ., για παράδειγμα, Ἰ. Α. Σακελλάριος, *Τα Κυπριακά*, 2 τόμ., Αθήνα, 1890-1891, τόμ. Α', σελ. 187 («συκαλίδες, τα κοινῆς καλούμενα ἀμπελοπούλια»), 259 («κλωρκες | συκοφάος»), 260 («ἀμπελοπούλια, ἐχδος τι συκαλίδος ἕντα»), Θ. Δ. Κυπρῆ (εκδ.), *Ἐγλικά δια τὴν σύνταξιν ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς κυπριακῆς διαλέκτου*, Μέρος Α', *Γλωσσάριον Γεωργίου Λουκά* [Δημοσιεύματα τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν (Κύπρου) VII], Λευκωσία, 1979 (ανατύπ. Λευκωσία, 2002), σελ. 30 («παρόμοιον κατα τε μεγεθος μὴ τας συκαλίδας | τε ἴτλ. beccafico»), Θ. Δ. Κυπρῆ (εκδ.), *Ἐγλικά δια τὴν σύνταξιν ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς κυπριακῆς διαλέκτου*, Μέρος Β', *Γλωσσάριον Ξενοφῶντος Π. Φαρμακίδου* [Δημοσιεύματα τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν (Κύπρου) IX], Λευκωσία, 1983 (ανατύπ. Λευκωσία, 2003), σελ. 124 («ἀμπελοπούλλιν = συκαλῆς»). Ακόμη, ο Α. Κεφαλάς, *Birds of Kokkinokhoria*, Φρέναρος, 1993, σελ. 9 ταυτίζει το «ἀμπελοπούλλιν» με το «αγκαττοῦν» ή «σκαρτίλιν», το πουλί που φέρει την επιστημονική ονομασία Ακανθυλῆς / *Carduelis carduelis*· για το *ζαρτίλιν*, βλ. Charalambides - Charalambides - Neophytou, *The Birds of Cyprus*, σελ. 39-40, Flint – Stewart, *The Birds of Cyprus*, σελ. 165-166, Took, *Birds of Cyprus*, 147, Porter - Christensen - Schiermacker-Hansen, *Birds of the Middle East*, σελ. 210, 417, Κουρτελλαρίδης, *Τα πουλιά που φωλιάζουν στην Κύπρο*, σελ. 32-33, 248-249 και Beaman - Madge, *The Handbook of Bird Identification*, σελ. 772. Ο Ρ. Παπαγγέλου, *Τό κυπριακό ἴδιωμα. Μέγα κυπρο-ἑλληνο-ἀγγλικὸ (καί μέ λατινικὴ ἱερολογία) λεξικό*, Αθήνα, 2001, σελ. 49, 1160 θεωρεῖ ὅτι το «ἀμπελοπούλλιν» και η «σύκαλις» (*sic*) εἶναι το ἴδιο πουλί και συγγείει τις διάφορες επιστημονικές και αγγλικές ονομασίες για τα αμπελοπούλια, τα συκαλλίδια, τους συκοφάγους και τους ορτολάνους.

σχετική συνέπεια· σε κείμενα του 16ου αιώνα γραμμένα στην Ιταλική ή τη Γαλλική χρησιμοποιείται η ονομασία *uccelli* ή *uccelletti di vigna* και *oiseaux de vigne*, όνομα που αποτελεί ουσιαστικά απόδοση του αντίστοιχου ελληνικού και αποδεικνύει τη διαχρονικότητα της χρήσης του τελευταίου στο νησί, και ενίοτε *uccelletti di Cipri*.⁷ Οι ξένες πηγές είναι περισσότερο ασαφείς: αρκετοί ιστορικοί, γεωγράφοι και περιηγητές (αλλά και σύγχρονοι μελετητές) περιγράφουν περιφραστικά τα αμπελοπούλια συγκρίνοντάς ή / και συγχέοντάς τα συχνά με τους ορτολάνους (*ortolani*) της Ιταλίας (ιταλική λέξη που πέρασε από τον δέκατο έβδομο αιώνα και στη γαλλική, ισπανική και αγγλική γλώσσα): οι πλείστοι, ωστόσο, χρησιμοποιούν κυρίως το ιταλικό όνομα *beccafico* σε διάφορες γραφές, ιδιώματα και γλώσσες (*becafigo*, *beccafigno*, *becquefigue*, *becfigure*, *bec-figure* κ.τ.λ.).⁸ Πρόκειται για ένα κοινό όνομα στην Ιταλική που χρησιμοποιείται αδιάκριτα για διάφορα μικρά στρουθιόμορφα πτηνά, που συχνάζουν σε περιβόλια και αμπελώνες το φθινόπωρο και εκτιμώνται για τη γευστικότητά τους, και ιδιαίτερα για τη Σύλβια την κηπαία (*Garden warbler* στην Αγγλική) και κάποτε τη Σύλβια την απλή (*Sylvia simplex*): η σύνθετη αυτή λέξη (*beccare* = τσιμπώ με το ράμφος + *fico* = σύκο) φαίνεται να σχηματίστηκε κατ' αναλογία με την προϋπάρχουσα ελληνική *συκαλίσ* ή *συκοφάγος*.⁹ Στο *Παγκόσμιο Λεξικό* του 17ου αιώνα του γάλλου Antoine Furetière, ο ορισμός και οι επεξηγήσεις που δίδονται στο λήμμα “*beccafigue*” εμπερικλείουν όλες τις πιο πάνω ονομασίες: σύμφωνα με τον Furetière, πρόκειται για είδος ορτολάνου που τρέφεται με σύκα, τον οποίο οι Λατίνοι αποκαλούσαν *ficedula* κατά την περίοδο της συκοφαγίας και *atricapilla* (= μελανοκόρυφος, όνομα που παραπέμπει στην επιστημονική ονομασία του αμπελοπουλιού) το υπόλοιπο του χρόνου και οι Ιταλοί *beccafico* και *caronero* (= μελανοκόρυφος) αντίστοιχα.¹⁰ Στη νεότερη Ιταλική, διατηρείται το όνομα *beccafico* (πληθ. *beccafichi*), στο τοσκανικό ιδίωμα παρουσιάζεται η μορφή *beccafichino* ενώ ειδικά στο βενετικό η γραφή *becafigo*, η οποία

⁷ Βλ. τις μαρτυρίες των βενετικών εκθέσεων και των Francesco Attar και Étienne de Lusignan πιο κάτω.

⁸ Για τον *ortalano*, βλ.: C. Battisti – G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, 5 τόμ., Φλωρεντία, 1975, τόμ. Δ', σελ. 2687· *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli* [Zanichelli], Bologna, 1996¹², σελ. 1207· G. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Βενετία, 1856² (ανατύπ. Φλωρεντία, 1998), σελ. 456· Institut de France, *Dictionnaire de l'Académie française*, 3 τόμ., Παρίσι, 1835-1842⁶, τόμ. Β', σελ. 317 και *Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Παρίσι, 1979, σελ. 1326· *The Oxford English Dictionary*, 20 τόμ., Οξφόρδη, 1989², τόμ. Ι', σελ. 957-958. Πρβλ. σημ. 2 πιο πάνω και τη μαρτυρία των Ιωάννη Cotovicus και Louis de Mas Latrie πιο κάτω· βλ. ακόμη E. Egoumenidou – D. Michaelides, ‘Gathering, Hunting, Fishing: The Procurement of Food from the Non-Domesticated Animal Kingdom of Cyprus’, στο P. Lysaght (επιμ.), *Food from Nature. Attitudes, Strategies and Culinary Practices*, Ουψάλα, 2000, σελ. 115 οι οποίοι ταυτίζουν τα αμπελοπούλια με τους ορτολάνους και τα *beccafichi*.

⁹ A. Landsborough Thomson (επιμ.), *A New Dictionary of Birds* [The British Ornithological Union], Λονδίνο – Εδιμβούργο, 1964, σελ. 84· Battisti – Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, τόμ. Α', σελ. 472. Πρβλ. και τη μαρτυρία του Pietro della Valle πιο κάτω.

¹⁰ *Le Dictionnaire Universel d'Antoine Furetière*, επιμ. P. Bayle – A. Rey, 3 τόμ., Παρίσι, 1978, τόμ. Α', λήμμα ‘BEC’· πρβλ. Stephano, *Thesaurus Graecae Linguae*, τόμ. Β', στήλ. 1956 [σελ. 402].

έδωσε και το δάνειο *μπακαφίγος* σε κάποιες ελληνικές περιοχές· το ιταλικό όνομα έχει δανειστεί η Γαλλική ως *becfigure* (λέξη που μαρτυρείται από το 1539) ή ως *bec-fin* (νεότερη λέξη που μαρτυρείται από το 1843) και χρησιμοποιεί αυτούσιο η Αγγλική (χρήση που μαρτυρείται από το 1621), ενώ τα *beccaficoes* συχνά ταυτίζονται από τους Άγγλους με τα *blackcaps* και *pettychaps*.¹¹

Η αποδημητική πορεία των αμπελοπουλιών κατά μήκος και πλάτος της Μεσογείου τα φέρνει, λοιπόν, και στην Κύπρο, ένα μεγάλο και κουραστικό ταξίδι για το μέγεθος τους το οποίο κατορθώνουν να φέρουν σε πέρας ακολουθώντας το σμήνος μεγαλύτερων πτηνών (όπως οι γερανοί). Περνούν από το νησί από τον Αύγουστο / Σεπτέμβριο μέχρι και τον Οκτώβριο / Νοέμβριο, όπου κάποια σταθμεύουν ως επισκέπτες καθόλη τη διάρκεια της χειμερινής περιόδου ενώ άλλα συνεχίζουν το ταξίδι τους νοτιότερα, και από τις αρχές Μαρτίου μέχρι και τα μέσα Μαΐου κατευθυνόμενα προς τον βορρά· το πουλί μπορεί να χαρακτηριστεί και ως μόνιμος κάτοικος εφόσον υπάρχουν αναφορές για φώλιασμά του στο νησί. Η διαδρομή που ακολουθούν προς την Κύπρο καταλήγει στα παραθαλάσσια βράχια της ευρύτερης περιοχής του ακρωτηρίου της Αγίας Νάπας, όπου τα πουλιά καταφεύγουν κατά εκατομμύρια και όπου αιχμαλωτίζονται πάραυτα από τους κατοίκους, οι οποίοι συχνά μισθώνουν τα περάσματα τους (*στήματα*) ή ακόμη τα συλλαμβάνουν προτού φτάσουν στην ξηρά, στήνοντας τις παγίδες σε βάρκες· παραδοσιακές περιοχές παγίδευσης είναι εκείνες του Παραλιμνίου, Αγίας Νάπας, Λιοπετρίου και Δερύνειας, αλλά και Αγίου Θεοδώρου, Σκαρίνου, Μαζωτού και Λευκάρων. Οι εξορμήσεις αυτές λαμβάνουν χώρα κυρίως κατά τη φθινοπωρινή αποδημία, αν και οι παγιδευτές επιχειρούν και την άνοιξη, μian καταστροφική περίοδο για τα πτηνά διότι αυτή προηγείται της αναπαραγωγής τους. Λόγω του μικρού τους μεγέθους, παγιδεύονται με ξόβεργα, δίκτυα, αεροβόλα όπλα ή άλλα επινοήματα της σύγχρονης τεχνολογίας (ακόμη και ηλεκτρονικά δολώματα που εκπέμπουν ηχογραφημένο κελαήδημα), τα οποία λίγη σχέση έχουν με οτιδήποτε το αθλητοπρεπές δυνατόν να εμπεριέχει η έννοια του κυνηγιού. Τα δίκτυα και τα άλλα μέσα έχουν εισαχθεί σχετικά πρόσφατα ως τρόποι θήρας μικρών πουλιών, τα ξόβεργα, όμως, είναι μια μέθοδος με μακρά παράδοση στην Κύπρο (για κάποιους αρχαιολόγους ανιχνεύεται σε απεικόνιση αμφορέα του 8ου π.Χ. αιώνα) και ήταν βεβαίως γνωστή και στους Ρωμαίους και στους Βυζαντινούς. Αναφέρονται από τον ρωμαίο συγγραφέα Αιλιανό (περ. 170 μ.Χ.-περ. 235 μ.Χ) ενώ σε

¹¹ Battisti – Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, τόμ. Α', σελ. 472· *Lo Zingarelli*, σελ. 104 (απεικόνιση), 210· Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, σελ. 72· Institut de France, *Dictionnaire de l'Académie française*, τόμ. Α', σελ. 177· A. Beaujean, *Dictionnaire de la langue française, abrégé de Dictionnaire de Littré*, 3 τόμ., Παρίσι, 1990, τόμ. Α', σελ. 151· *Le Petit Robert*, σελ. 173· *The Oxford English Dictionary*, τόμ. Β', σελ. 41, 2246.

μεγάλη ψηφιδωτή σύνθεση του 4ου μ.Χ. αιώνα, γνωστή ως η “Μικρή θήρα”, που βρίσκεται στη Villa del Casale στην Piazza Armerina στη Σικελία, περιλαμβάνεται και η σκηνή δύο κυνηγών που κρατούν ξόβεργα και ένα πουλί-δόλωμα (πρόγονος του ηχογραφημένου κελαηδήματος!) μπροστά από ένα δένδρο με πουλιά· ακόμη, η συλλογή μικρών πτηνών και κυρίως ορτυκίων στο ακρωτήριο Ταίναρο στον λακωνικό κόλπο έδωσε το μεσαιωνικό τοπωνύμιο λατινικής προελεύσεως Πόρτο Κάγιο (*Portus Qualearum*).¹² Η (ι)ξόβεργα (ή ξοβεργών, Αγγλ. *lime-twig* ή *lime-stick*, Γαλλ. *gluai*) είναι κλαδί ελιάς ή ροδιάς αλειμμένο με κολλώδη φυτική ουσία που προέρχεται από τους καρπούς του παρασιτικού φυτού *Ιξία ή λευκή* (το γνωστό γκι ή *viscum*) ή, ειδικά στην Κύπρο, από τους καρπούς της Κορδίας της μύξης (*Cordia myxa*, Αγγλ. *sebastian* ή *Syrian plum-tree*, Γαλλ. *sébesténier*) και χρησιμοποιείται για την παγίδευση μικρών πουλιών από αρχαιοτάτων χρόνων.¹³ Στην κοινή Ελληνική η Κορδία η μύξα συγγέεται με τον ιξό· στην κυπριακή διάλεκτο, ωστόσο, το φυτό ονομάζεται *μυζιά*, κατ’ αναλογία προς το επιστημονικό όνομα, και η κόλλα *μυζί* (Αγγλ. *birdlime*, Γαλλ. *glu*). Στη Νέα Ελληνική, η *ξόβεργα* είναι θηλυκού γένους, στην κυπριακή διάλεκτο, όμως, χρησιμοποιείται αυτόνομα το ουδέτερο υποκοριστικό του ιταλικής προελεύσεως δεύτερου συνθετικού της λέξης, *βερκίν* (πληθ. *βερκά*), όπως και στα Μεσαιωνικά Ελληνικά, (᾽)ξόβεργον / βεργίν.¹⁴ Στο νησί, οι παρασκευαστές της ειδικής κόλλας, που αποτελεί μείγμα από το προϊόν του βρασίματος των καρπών του φυτού μαζί με

¹² D. Michaelides, ‘Food in Ancient Cyprus’, στο P. Lysaght (επιμ.), *Food and the Traveller. Migration, Immigration, Tourism and Ethnic Food*, Λευκωσία, 1996, σελ. 25 και Egoumenidou – Michaelides, ‘Gathering, Hunting, Fishing’, σελ. 115. Αἴλιανος / Claudii Aeliani, *Περὶ ζώων ἰδιότητος / De natura animalium*, ἐκδ. R. Hercher, Λειψία, 1864. G. V. Gentile, *The Imperial Villa of Piazza Armerina*, Ρώμη, 1961, σελ. 30, πίν. 14 και R. J. A. Wilson, *Piazza Armerina*, Λονδίνο – Τορόντο – Σίδνεϋ – Νέα Υόρκη, 1983, σελ. 23, πίν. 11. Κουκουλέ, *Βυζαντινὸν βίος καὶ πολιτισμὸς*, τόμ. Ε΄, σελ. 398-402. A. Nanetti, *Terre marittime di Messenia nel Medioevo. Studio territoriale sul nodo strategico delle rotte di navigazione tra l’Egeo e l’Italia* [‘L’Erma’ di Bretschneider], Ρώμη, 2007. Ευχαριστώ τον Δημήτρη Μιχαηλίδη για τις πληροφορίες τις σχετικές με τη ρωμαϊκή περίοδο.

¹³ Βλ. Π. Γ. Γενναδίου, *Λεξικὸν φυτολογικόν*, Αθήνα, 1914, ανατύπ. Αθήνα, 1997, σελ. 432-433, 537-538.

¹⁴ Για σκοπούς γλωσσικής συνέπειας λόγω των κυπριακών συμφραζομένων, στην παρούσα μελέτη χρησιμοποιείται η μορφή *τα ξόβεργα*. Βλ. *Λεξικὸ Σουΐδα (10ος αἰ. μ. Χ.)*, επιμ. Β. Κατσαρός, Θεσσαλονίκη, 2002, σελ. 574 («ἴξες, τ χρῆνται εἰς ὄγρευσιν πτηνῶν»), C. du Fresne Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, 2 τόμ., Λυόν, 1688 (ανατύπ. Graz, 1958), τόμ. Α΄, στήλ. 190, 518, ΐΕ. Κριαρᾶς, *Λεξικὸν τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημῶδους γραμματείας*, 14- τόμ., Θεσσαλονίκη, 1968-, τόμ. Δ΄, σελ. 98 και Σταματάκου, *Λεξικὸν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης*, τόμ. Β΄, σελ. 1469-1470, 2090. Εἰδικά για το κυπριακό ἰδίωμα, βλ. Σακελλάριος, *Τα Κυπριακά*, τόμ. Β΄, σελ. 560, Κυπρῆ, *Γλωσσάριον Γεωργίου Λουκᾶ*, σελ. 88, Κυπρῆ, *Γλωσσάριον Ξενοφῶντος Π. Φαρμακίδου*, σελ. 57, ΐΟ. Μυριανθοπούλου-Μακρῆ, *Λεξικὸν κυπριακῶν λέξεων*, Λευκωσία, 1988, σελ. 19, Κ. Γ. Γιαγκουλλῆς, *Ετυμολογικὸ και ἐρμηνευτικὸ λεξικὸ τῆς κυπριακῆς διαλέκτου*, 3 τόμ., Λευκωσία, 1988-1990, τόμ. Β΄ (Οἱ λατινικῆς και νεολατινικῆς λέξεις), σ. 13, του ἰδίου, *Μικρὸς ἐρμηνευτικὸς και ἐτυμολογικὸς θησαυρὸς τῆς κυπριακῆς διαλέκτου (ἀπὸ το δέκατο τρίτο αἶώνα μέχρι σήμερα)*, Λευκωσία, 1997, σελ. 56, Χατζηγιάννου, *Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κυπριακῆς διαλέκτου*, σελ. 50, και Παπαγγέλου, *Τὸ κυπριακὸ ἰδίωμα*, σελ. 154· πρβλ. G. Meyer, ‘Romanische Wörter im kyprischen Mittelgriechisch’, στο Μ. Χριστοδούλου (επιμ.), *Quaestiones de cypriorum dialecto – Γλωσσικὰ περὶ Κύπρου πραγματεῖαι τοῦ ἸΘ΄ αἰῶνος*, Λευκωσία, 1978, σελ. 126, 140.

μέλι, μισθώνουν τις *μυζιές* από τους ιδιοκτήτες της γης στην οποία βρίσκονται τα φυτά. Οι κυνηγοί μεταφέρουν τα *βερκά* σε ειδική θήκη που ονομάζεται *κουκκουρκά*.

Εξαιτίας ακριβώς της δυσκολίας που παρουσιάζει η άγρα και συλλογή τους, τα αμπελοπούλια διατίθενται σε πολύ υψηλές τιμές κατά δωδεκάδες και θεωρούνται έδεσμα πολυτελείας και γευστικότατο θήραμα, ιδιαίτερα τα νωπά προς το τέλος του φθινοπώρου αφού έχουν ήδη προφτάσει να τραφούν και να παχύνουν· και είναι χαρακτηριστικό ότι στην κυπριακή διάλεκτο το όνομα του πτηνού χρησιμοποιείται επίσης χαϊδευτικά ή σκωπτικά για να περιγράψει το παχουλό βρέφος ή την εύσαρκο νέα.¹⁵ Ως προδόρπιον, αποτελούν γαστριμαργικό συμπλήρωμα του παραδοσιακού κυπριακού μεζέ, δηλαδή της ατελείωτης εκείνης σειράς πιατών που διαθέτει την απαραίτητη ποικιλία και ποσότητα φαγητού που χαρακτηρίζουν την κυπριακή φιλοξενία. Δύο είναι σήμερα οι προσφιλέστεροι τρόποι παρασκευής τους, βραστά στο λίπος τους (τα νωπά) ή συντηρημένα στο αλατόξιδο (το οποίο μαλακώνει τα λεπτά οστά με αποτέλεσμα να είναι δυνατόν το πουλί να φαγωθεί ολόκληρο), αν και κάποτε μαγειρεύονται και στη σχάρα· συνοδεύονται συνήθως από πλιγούρι. Εκτός από την Κύπρο και με βάση την αποδημητική διαδρομή τους, η θήρα και η βρώση των αμπελοπουλιών μαρτυρείται κατά τα βυζαντινά χρόνια στην Προύσα της Μικράς Ασίας, όπου «ἀπαστώνοντο τιθέμενα ἄντες ὕξους»,¹⁶ και μέχρι τις μέρες μας στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου (Λέσβο και Χίο), στην Κρήτη, τη Μάλτα και, κυρίως, στη Συρία και στον Λίβανο. Τα *assafir* (λέξη που περιγράφει γενικά τα μικρά πουλιά στην Αραβική) μαγειρεύονται στις γείτονες χώρες λεμονάτα στην κατσαρόλα, τηγανητά ή στη σχάρα σερβιρισμένα στην πίτα με ταχίνη ή μαϊντανό· πωλούνται κατεψυγμένα ή ξιδάτα σε τουριστική συσκευασία μαζί με άλλες ντόπιες λιχουδιές ακόμη και στο αεροδρόμιο της Βηρυτού και συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο των πλείστων εστιατορίων της πόλης, ακόμη και γνωστής αμερικανικής αλυσίδας καφεστιατορίων!

«Ο περί προστασίας και αναπτύξεως θηραμάτων και αγρίων πτηνών νόμος 39 του 1974» της Κυπριακής Δημοκρατίας απαγορεύει τον πυροβολισμό, θανάτωση, σύλληψη, καταδίωξη ή πώληση διαφόρων αγρίων πτηνών (Παράγραφος 10) καθώς και την πώληση μαγειρευμένου αγρίου πτηνού σε υποστατικά δημόσιας χρήσης (Παράγραφος 14(1))· τα αμπελοπούλια δεν συμπεριλαμβάνονται σε αυτά τα άγρια πτηνά, αναφέρονται όμως ο

¹⁵ Βλ. γενικά για τα αμπελοπούλια στην Κύπρο, Σακελλάριος, *Τα Κυπριακά*, τόμ. Α', σελ. 187, 259, 260, τόμ. Β', σελ. 443, ΚυπρΕ, *Γλωσσάριον Γεωργίου Λουκά*, σελ. 30, ΚυπρΕ, *Γλωσσάριον Ξενοφώντος Π. Φαρμακίδου*, σελ. 124, Μυριανθοπούλου-ΜακρΕ, *Λεξικον κυπριακῶν λέξεων*, σελ. 13-14, Γιαγκουλλής, *Μικρός ερμηνευτικός και ετυμολογικός θησαυρός της κυπριακής διαλέκτου*, σελ. 19 και Παπαγγέλου, *Τό κυπριακό ἴδιωμα*, σελ. 49, 1160.

¹⁶ Βλ. Κουκουλές, *Βυζαντινὸν βίος καὶ πολιτισμὸς*, τόμ. Ε', σελ. 75, σύμφωνα με τον οποίον οι Βυζαντινοί έτρωγαν επίσης τα κίτρινοπούλια.

συκοφάγος (*Oriolus oriolus*), το μουγιαννούδιν (*Parus ater*) και ένα πουλί της οικογένειας των Συλβιδών ενδημικό μόνο στην Κύπρο, ο τρυπομάζης ή τρυποράσις (= Σύλβια η μελανοθώραξ / *Sylvia melanothorax*) (Τρίτος Πίνακας), το οποίο προσηκόντως ονομάζεται στην Αγγλική *Cyprus warbler* και του οποίου η εικόνα κοσμούσε το πίσω μέρος του χαρτονομίσματος των 10 λιρών Κύπρου μαζί με άλλα ενδημικά άγρια ζώα.¹⁷ Ωστόσο, ο νόμος απαγορεύει ρητά τη χρήση ιξοβέργων ή οποιωνδήποτε άλλων παγίδων ή παραπλανητικών μεθόδων (Παράγραφος 15(1)), κάτι που αυτόματα αφορά στη θήρα ή παγίδευση αμπελοπουλιών. «Ο περί της Συμβάσεως δια την διατήρησιν της ευρωπαϊκής αγρίας ζωής και των φυσικών οικοτόπων (κυρωτικός) νόμος 24 του 1988», ο οποίος κυρώνει τη Σύμβαση της Βέρνης (Παράρτημα 5), ενισχύει τον νόμο 39 του 1974 με ειδική πρόνοια για τα αποδημητικά πτηνά ως προστατευόμενα άγρια είδη (Κεφ. Δ', Παράγραφος 10) και ρητή αναφορά σε όλα τα είδη Συλβιδών (στα οποία ο νομοθέτης περιλαμβάνει τα αμπελοπούλια, συκοπούλια και συκαλλίδια), Μυιοθηριδών / *Muscicapidae* (συκαλλίδες), Εμπεριζιδών / *Emberizidae* (σιταροπούλια, αμπελοπούλια), Φρινγκιλλιδών / *Fringillidae* (σγαρτίλια) και Οριολιδών / *Oriolidae* (συκοφάγοι) (Παράρτημα Β'): παράλληλα, επαναλαμβάνονται οι απαγορευμένες μέθοδοι σύλληψης ή θανάτωσης των πτηνών αυτών με αναφορά στα ιξόβεργα, τα δίκτυα κ.τ.λ. (Παράρτημα Δ'). Οι τροποποιητικοί νόμοι 27 και 107 του 1991 δεν επέφεραν καμία σημαντική μεταβολή στις πιο πάνω πρόνοιες.¹⁸ Ωστόσο, η εφαρμογή της νομοθεσίας παρέμεινε χαλαρή μέχρι και το 2002 όταν, στο πλαίσιο του ελέγχου που ήσκησαν τα διάφορα κοινοτικά όργανα ενόψει της ένταξης της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι αρχές του κυπριακού κράτους επέβαλαν αυστηρή συμμόρφωση με τον νόμο.

Όπως ήταν αναμενόμενο, το θέμα προκάλεσε την αγανάκτηση των κυπρίων καλο- ή πολυφαγάδων και απασχόλησε έντονα για όλο το δεύτερο εξάμηνο του 2002 τα έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα μαζικής ενημέρωσης,¹⁹ τυγχάνοντας και της δέουσας πολιτικής εκμετάλλευσης. Καθημερινώς παρήλυναν από τα τηλεοπτικά παράθυρα οι αμέσως

¹⁷ Βλ. Charalambides - Charalambides - Neophytou, *The Birds of Cyprus*, σελ. 33, Σολέας, *Τα προστατευόμενα με νόμο πουλιά, θαλασσινά και αγρινά*, σελ. 49-50, Flint – Stewart, *The Birds of Cyprus*, σελ. 142-4, 14, 34, 37, 38, 169, 189, 196, 197, 204, 208, Took, *Birds of Cyprus*, σελ. 122, Tucker - Heath - κ.ά., *Birds in Europe*, σελ. 437, 484, Porter - Christensen - Schiermacker-Hansen, *Birds of the Middle East*, σελ. 172, 383-384· Κουρτελλαρίδης, *Τα πουλιά που φωλιάζουν στην Κύπρο*, σελ. 32-33, 204-205· Beaman - Madge, *The Handbook of Bird Identification*, σελ. 672-673.

¹⁸ Για το κυνήγι πουλιών με ξόβεργα και άλλες μεθόδους στην Κύπρο και την οικολογική καταστροφή που επιφέρει καθώς επίσης για τη σχετική νομοθεσία, βλ. Flint – Stewart, *The Birds of Cyprus*, σελ. 40-46, 206-207 και M. A. Hellicar, Executive Manager BirdLife Cyprus, "Cyprus bird trapping surveillance project: Autumn 2006 report. The latest findings of BirdLife International's continuing monitoring of illegal bird trapping in Cyprus".

ενδιαφερόμενοι κλάδοι επαγγελματιών, στους οποίους ανήκε η ευρεσιτεχνία των *κυνηγετικών* μεθόδων και για τους οποίους η στέρηση του συγκεκριμένου εδέσματος αποτελούσε σημαντικότατο θέμα στομάχου ή τσέπης, καθώς επίσης οι γραφειοκράτες των διαφόρων υπουργείων, που προσπαθούσαν να υπερασπισθούν την παράλειψη της κυβέρνησης να εξασφαλίσει εξαίρεση για το συγκεκριμένο θέμα από τις ευρωπαϊκές αρχές. Οι μεν τροφοσυλλέκτες και κυνηγοί, με ακαταμάχητη τηλεοπτική άνεση και γλωσσική επάρκεια σε άπταιστη κυπριακή διάλεκτο (γλωσσικό μέσο το οποίο επέβαλλαν τα συμφραζόμενα), ανέλυσαν τις τοποθετήσεις τους, ισχυριζόμενοι ότι προσφέρουν υπηρεσία στο οικοσύστημα περιορίζοντας τον αριθμό πτηνών καταστροφικών για τη γεωργία, και μοιράστηκαν γενναιόδωρα με το φιλοθέαμον κοινό τη γνώση και την πείρα των ειδημόνων. Οι δε κυβερνητικοί υπάλληλοι, με μονοκόμματη γραφειοκρατική ευγλωττία και επιχειρηματολογία, υπογράμμισαν την ανάγκη για προστασία συγκεκριμένων ζωικών ειδών από τη ξέφρενη καταναλωτική μανία του ανθρώπου. Εντέχνως το θέμα έλαβε ιστορικές (έως εθνικές) διαστάσεις και η χαμένη στο βάθος των αιώνων παράδοση της άγρας των αμπελοπουλιών προβλήθηκε ως αγωνιστική παντιέρα και χρησιμοποιήθηκε ως πολιτική τακτική της ομάδας στήριξης του *ευγενούς* αυτού αθλήματος, ενώ επιχειρήθηκαν και οι απαραίτητες συγκρίσεις με άλλες εξίσου *βάρβαρες* μορφές θήρας ή αθλημάτων που *ανέκτηκε* η Ευρωπαϊκή Ένωση λόγω ακριβώς του ιστορικού τους χαρακτήρα. Βεβαίως, όπως και σε άλλες κρίσιμες καμπές της ιστορίας, τελικά πρυτάνευσε η λογική του κατ' οικονομίαν συμβιβασμού και από τα δύο μέρη με αποτέλεσμα οι μαχητικές διεκδικήσεις των υποστηρικτών του κυνηγιού αμπελοπουλιών να θυσιαστούν στον βωμό της ένταξης και οι καλοπροαίρετες αρχές του κράτους να αφήσουν σιωπηρά κάποια περιθώρια διάθεσης του θηράματος σε κλειστά κυκλώματα γαστριμάργων, όπου τα πουλιά παρουσιάζονται στους συνδαιτυμόνες καμουφλαρισμένα με ταπεινωτικό τρόπο σε κληματόφυλλα ή πίτες!

Ο Πτηνολογικός Σύνδεσμος Κύπρου ξεκίνησε το 2002 πρόγραμμα παρακολούθησης της παράνομης παγίδευσης αποδημητικών ή μεταναστευτικών πτηνών. Σε έκθεσή του για τη φθινοπωρινή περίοδο 2006, υπογραμμίζεται η οικολογική καταστροφή που επιφέρει το κυνήγι με ξόβεργα και άλλες συναφείς μέθοδοι και δίδονται συνταρακτικοί αριθμοί για τον πληθυσμό των πουλιών που εξοντώνονται ετησίως στην Κύπρο, δεδομένου ότι το νησί, λόγω της γεωγραφικής του θέσης, αποτελεί σταυροδρόμι δύο αποδημητικών διαδρομών 300 περίπου ειδών πτηνών. Επισημαίνεται ακόμη ότι, αν και τα αμπελοπούλια δεν συγκαταλέγονται μεταξύ των μεταναστευτικών πουλιών που απειλούνται με εξαφάνιση,

¹⁹ Βλ. για παράδειγμα, Α. Νικολάου-Κονναρή, «Τα αμπελοπούλια στα ξόβεργα της ιστορίας», εφημ. *Πολίτης*

κινδυνεύουν με αφανισμό μη εδώδιμα αλλά πιο σπάνια από τα αμπελοπούλια πτηνά που επίσης συλλαμβάνονται, εφόσον τόσο τα ξόβεργα όσο και τα δίκτυα είναι παγίδες μη επιλεκτικής φύσεως. Πιο συγκεκριμένα, τονίζεται ότι παρά την απαγόρευση δεν έχει μειωθεί η θήρα αμπελοπουλιών και υπολογίζεται ότι το φθινόπωρο του 2006 παγιδεύτηκαν περίπου 250,000 πουλιά, τα οποία, μέσω της ουσιαστικά ανενόχλητης διάθεσής τους σε συγκεκριμένα εστιατόρια, κυρίως στην περιοχές ελεύθερης Αμμοχώστου και Λάρνακας (εντός και εκτός των αγγλικών βάσεων), πρέπει να απέφεραν παράνομο κέρδος πέραν των 600,000 ΛΚ σε παγιδευτές και εστιατόρες. Επισημαίνεται ακόμη στην έκθεση ότι, αν και δημοσκόπηση που διενεργήθη τον Αύγουστο του 2005 έδειξε ότι 88% των Κυπρίων θεωρούν απαράδεκτο τον τρόπο παγίδευσης των αμπελοπουλιών, ωστόσο ένας σχετικά μεγάλος αριθμός εξακολουθεί να τα καταναλώνει σε τακτική βάση (γύρω στο 2%). Στην έκθεση του Πτηνολογικού Συνδέσμου Κύπρου για τη φθινοπωρινή περίοδο 2009, αναφέρεται αύξηση στη χρήση δικτύων της τάξης του 35% και μικρότερη αύξηση στη χρήση ξοβέργων· υπολογίζεται δε ότι κατά τους φθινοπωρινούς μήνες μόνο παγιδεύτηκαν με τις μεθόδους αυτές 700,000 πουλιά ενώ καθόλη τη διάρκεια του περασμένου έτους θανατώθηκαν περίπου 1,5 εκατομμύριο μεταναστευτικά και άλλα ενδημικά πουλιά. Οι αριθμοί αυτοί είναι βέβαια χαμηλότεροι από εκείνους της *λαμπρής* δεκαετίας του 1990 προτού εφαρμοσθούν τα απαγορευτικά μέτρα από τις κυπριακές αρχές, αλλά εξακολουθούν να παραμένουν επικίνδυνα υψηλοί για τους πληθυσμούς των πτηνών. Δεδομένου ότι στις ταβέρνες τα πουλιά πωλούνται από 50 μέχρι 80 ευρώ τη δωδεκάδα, είναι φανερό ότι η θήρα αμπελοπουλιών αποτελεί μια επιχείρηση με τεράστια οικονομικά οφέλη, που υπολογίζονται ότι έφτασαν πέρυσι τα 15 εκατομμύρια ευρώ. Δεν είναι περίεργο, συνεπώς, που η ίδια έκθεση επισημαίνει ότι το λόμπι των ενθέρμων υποστηρικτών του συγκεκριμένου είδους κυνηγιού προσπάθησε πρόσφατα να ασκήσει επιρροή σε ομάδα βουλευτών για μείωση των ποινών και των προστίμων που προνοούνται για λαθροθηρία (προβλέπεται μέχρι και τρία χρόνια φυλάκιση) και ότι δημιουργήθηκε Σύνδεσμος Φίλων των Ξοβέργων.²⁰

Και το θέμα παραμένει βεβαίως εκρηκτικά επίκαιρο: στις 30 Απριλίου 2010 μέλη της Επιτροπής κατά της Σφαγής Πουλιών (Committee Against Bird Slaughter – CABS), μια επιχειρησιακή ομάδα ακτιβιστών που δρά σε διάφορες χώρες, ενώ εκτελούσαν εκστρατεία για εντοπισμό λαθροκυνηγών αμπελοπουλιών στην περιοχή Παραλιμνίου, δέχτηκαν επίθεση από ντόπιους, οι οποίοι προκάλεσαν πραγματική σωματική βλάβη σε δύο ιταλούς

της Κυριακής, Λευκωσία, Κυριακή 26 Οκτωβρίου 2002, σελ. 26-27.

²⁰ Βλ. Hellicar, "Cyprus bird trapping surveillance project: Autumn 2006 report" και γενικά την ιστοσελίδα www.birdlifecyprus.org/.

περιβαλλοντιστές και κατέστρεψαν τον φωτογραφικό εξοπλισμό ενός αμερικανού δημοσιογράφου επικαλούμενοι παρενόχληση και παραβίαση ιδιωτικής περιουσίας. Οι δηλώσεις θιγμένων κρατικών αξιωματούχων άφησαν να εννοηθεί ότι ενοχλήθηκαν διότι αμφισβητήθηκε η αποτελεσματικότητα της εφαρμογής του νόμου από τις κυπριακές αρχές, ενώ η κοινή γνώμη, όπως τουλάχιστον παρουσιάστηκαν οι απόψεις της από τηλεοράσεως, θεωρεί ότι οι ακτιβιστές δεν είχαν καμία δικαιοδοσία. Μια βόλτα στο διαδίκτυο, όπου υπάρχουν χιλιάδες αναφορές στην αναζήτηση “παγίδευση πουλιών στην Κύπρο” (“bird trapping in Cyprus”), δίνει μια πολύ δυσφημιστική εικόνα για το νησί και υποδεικνύει την έκταση που έχει λάβει το θέμα διεθνώς.

Όλα τα πιο πάνω ενισχύουν τα όσα λέχθηκαν εισαγωγικά για τη σημασία της μαγειρικής κουλτούρας στην καθημερινή ζωή των μεσογειακών λαών και υποδεικνύουν παράλληλα τον ιστορικό χαρακτήρα και τη διαχρονικότητα της γαστρονομικής τέχνης σε συνδυασμό πάντα και με την κερδοσκοπική της πτυχή. Δεδομένου ότι η διαμόρφωση του διαιτολογίου μιας κοινωνίας αναγκαστικά επηρεάζεται από το οικοσύστημα και την τοπική πανίδα και χλωρίδα καθώς επίσης από τη γεωγραφική της θέση και τον βαθμό ανάπτυξης εμπορικών σχέσεων με άλλες κοινωνίες, καλείται ο μελετητής να αποκαταστήσει τη *χαμένη ιστορική τιμή* μιας κυπριακής παράδοσης που ακριβώς καθορίστηκε από όλους τους προηγούμενους παράγοντες και να διορθώσει ανιστορικές δηλώσεις που εκστομίζονται κατά καιρούς από αυτοανακηρυχθέντες πολυϊστορες. Είναι σημαντικό, λοιπόν, να τονισθεί ότι, ανεξάρτητα από τη σύγχρονη νομική και οικολογική πτυχή του θέματος, οι μαρτυρίες από την ύστερη μεσαιωνική και νεότερη περίοδο της ιστορίας της Κύπρου αποδεικνύουν ότι η συγκομιδή, βρώση και εμπορία των αμπελοπουλιών στο νησί τεκμηριώνονται για τους τελευταίους πέντε με έξι αιώνες· αποκαλύπτουν ακόμη ότι οι Ευρωπαίοι της εποχής εκτιμούσαν ως έδεσμα και εμπορεύονταν και οι ίδιοι τα αμπελοπούλια, χωρίς φυσικά να προβληματίζονται για τη νομιμότητα ή την ορθότητα του κυνηγιού με ξόβεργα. Η ιστορική αναδρομή που ακολουθεί θα επικεντρωθεί στην ανίχνευση των παλαιότερων διαθέσιμων αναφορών και όχι σε πλήρη αποδελτίωση όλων των πηγών μέχρι τις μέρες μας, με στόχο να συνδέσει τις σύγχρονες κοινωνικο-οικολογικές πτυχές του θέματος με την κυπριακή κοινωνία παλαιότερων χρόνων και να αναδείξει από καθαρά ιστορική σκοπιά τη διαχρονικότητα κάποιων θεσμών, εθίμων και παραδόσεων που αφορούν στη συλλογή, συντήρηση και διάθεση των αμπελοπουλιών στην Κύπρο.

Οι παλαιότερες αναφορές στα αμπελοπούλια που έχουν διασώσει οι πηγές χρονολογούνται κυρίως στον 16ο αιώνα, όταν η Κύπρος βρισκόταν υπό τη διακυβέρνηση της Δημοκρατίας της Βενετίας (1489-1570/1). Η σιγή των πηγών για τα παλαιότερα χρόνια

και η απότομη εμφάνιση των αναφορών κατά τον 16ο αιώνα συνδέονται με τη διαθεσιμότητα και το είδος των πηγών και δεν σημαίνουν βέβαια ότι προηγουμένως η συλλογή και η εμπορία των πουλιών αυτών δεν ήταν διαδεδομένες· αντίθετα, η αρχαιότητα και περιοδικότητα ενός φυσικού φαινομένου όπως είναι η αποδημία των αμπελοπουλιών στην Κύπρο νομιμοποιεί την υπόθεση ότι η συλλογή και βρώση τους από τους ντόπιους συμπορεύθηκε με την ανθρώπινη παρουσία στο νησί. Ιδιαίτερα όσον αφορά τις προηγηθείσες της βενετικής περιόδου, το μεγαλύτερο μέρος των αρχαιολογικών πηγών για τους εννέα περίπου αιώνες της βυζαντινής διακυβέρνησης του νησιού (4ος αιώνας-1191) και τους τρεις αιώνες της διακυβέρνησης της δυναστείας των Λουζινιανών (1192-1489) έχει χαθεί, ενώ οι αφηγηματικές πηγές, τα γνωστά χρονικά του 13ου και 15ου αιώνα, δεν αναφέρουν τέτοιου είδους πληροφορίες λόγω της φύσης του περιεχομένου τους. Αντίθετα, χάρις στη γραφειοκρατική δομή της βενετικής διοίκησης, έχει διασωθεί μεγάλος αριθμός εκθέσεων και εγγράφων με στοιχεία για τα γεωργικά, κτηνοτροφικά και μεταποιητικά προϊόντα του νησιού και, βεβαίως, με την πρόοδο του χρόνου ο αριθμός των πηγών αυξάνεται.

Συνεπώς, παρά την απουσία μαρτυριών μπορούμε να υποθέσουμε με σχετική βεβαιότητα ότι οι Κύπριοι συνέλεγαν και κατανάλωναν αμπελοπούλια και επί της βασιλείας των Λουζινιανών αν και, όπως επισημαίνει ο γνωστός γάλλος μελετητής της ιστορίας της περιόδου Jean Richard, η θήρα (ιδιαίτερα το κυνήγι με γεράκια) φαίνεται να αποτελούσε περισσότερο ψυχαγωγικό άθλημα για τους ευγενείς Φράγκους παρά μια δραστηριότητα ενταγμένη στην οικονομία και το εμπόριο του βασιλείου σε αντίθεση με τις μαρτυρίες που έχουμε για τη βενετική οικονομική πολιτική.²¹ Τα εφυαλωμένα κεραμικά που διασώζονται από την περίοδο της φραγκικής διακυβέρνησης του νησιού συχνά διακοσμούνται με εγχάρακτες απεικονίσεις πτηνών, ιδιαίτερα στους πυθμένες επιτραπεζίων ή μαγειρικών σκευών, κάποια από τα οποία θα μπορούσαν να ταυτιστούν με αμπελοπούλια.²² Ακόμη, όταν το 1412 ο δούκας της Φερράρας, μαρκήσιος Νικόλαος Γ΄ ντ' Έστε (Niccolò III d'Este), επισκέπτεται την Κύπρο και αναφέρεται στα “*uccelleti di Cipro*”, είναι πιθανόν να εννοεί τα αμπελοπούλια εκτός και αν περιγράφει άλλα ωδικά πτηνά· τα πουλιά κοσμούσαν

²¹ Βλ. J. Richard, ‘Une économie coloniale? Chypre et ses ressources agricoles au Moyen-Age’, *Byzantinische Forschungen*, 5 (1977), σελ. 346, σημ. 58, όπου το παράδειγμα που δίδεται είναι ακριβώς η εξαγωγή αμπελοπουλιών. Για το κυνήγι κατά τη Φραγκοκρατία, βλ. Αικ. Αριστείδου, «Το κυνήγι με γεράκια στην Κύπρο από την αρχαιότητα μέχρι την Τουρκοκρατία», *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών (Κύπρου)*, 20 (1993-1994), σελ. 143-63 και P. W. Edbury, ‘Franks’, στο A. Nicolaou-Konnari – C. Schabel (επιμ.), *Cyprus. Society and Culture 1191-1374*, Leiden – Boston, 2005, σελ. 83-84.

²² Βλ. ενδεικτικά Δ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή, *Μεσαιωνική εφυαλωμένη κεραμική της Κύπρου. Τα εργαστήρια Πάφου και Λαπήθου*, Θεσσαλονίκη, 1996, σελ. 76-77, Πίνακας VI, αρ. 27, 28 και ιδιαίτερα 29, σελ. 153, Πίνακας XXXVIII, αρ. 12, 13, σελ. 154, Πίνακας XXXIX, αρ. 15, 16.

το λουτρό του αδελφού του βασιλιά Ιανού ντε Λουζινιάν (1398-1423), σινεσκάλδου της Ιερουσαλήμ Εντ (Eudes) ντε Λουζινιάν (1385/90-1421), και με βάση την περιγραφή του μαρκησίου μπορούμε να εικάσουμε ότι βρίσκονταν είτε σε κλουβιά είτε υπό μορφήν χρυσών αγαλματιδίων. Ωστόσο, στη Μεσαιωνική Ιταλική η έκφραση *uccelletti di Cipro*, που μαρτυρείται και στον Βοκκάκιο, μπορεί να σημαίνει και αρώματα ή δοχεία με αρώματα που είχαν το σχήμα μικρού πουλιού (ίσως του αμπελοπουλιού) ή αρωματικά κεριά· αντιστοιχεί στην παλαιογαλλική έκφραση “*oyselles de Chyppre*”, που βρίσκουμε σε έργο του Φιλίππου ντε Μεζιέρ (Philippe de Mézières), καγκελλαρίου της Κύπρου επί βασιλείας Πέτρου Α΄ ντε Λουζινιάν (1359-1369), να δηλώνει αρώματα από εξωτικές χώρες. Η σημασία αυτή δικαιολογείται από τα συμφραζόμενα του σχετικού αποσπάσματος των ταξιδιωτικών εντυπώσεων του ιταλού μαρκησίου, όπου δίδεται περιγραφή ενός πολυτελούς λουτρού, και συνεπικουρείται από την αναφορά στην “*acqua rosata*” (ροδόνερο) και στα “*sparanieri*” (το όνομα ενός πουλιού αλλά και λέξη που περιγράφει είδος κρεβατιού στο δεύτερο μισό του 15ου αιώνα). Σε άλλο σημείο του ίδιου κειμένου, αναφέρεται ότι ο βασιλιάς και οι αδελφοί του δώρισαν στον μαρκήσιο, μεταξύ άλλων, μία λεοπάρδαλη, γεράκια και τα πουλάκια αυτά (μάλλον σε αυτή την περίπτωση το ζωικό και όχι το αρωματικό είδος). Ανεξάρτητα από τη σημασιολογική σύγκριση που προκαλεί, η μαρτυρία του μαρκησίου μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε ότι τα μικρά πτηνά της Κύπρου αποτελούσαν τον 15ο αιώνα είδος πολυτελείας, είτε κυριολεκτικά ως θήραμα είτε μεταφορικά ως άρωμα.²³ Δεν γνωρίζω, ωστόσο, σε ποιες πηγές βασίζονται οι ισχυρισμοί άγγλων ιστορικών του 20ου αιώνα ότι ήταν οι Ιωαννίτες Ιππότες της Κύπρου που εισήγαγαν τα αμπελοπούλια ως εκλεκτό έδεσμα ξεχωριστής νοστιμιάς στα τραπέζια των καλοφαγάδων της Ευρώπης κατά την περίοδο της διακυβέρνησης των Λουζινιανών και ότι τα πουλιά, τοποθετημένα σε αγγεία με ξίδι που παρασκευαζόταν από το κυπριακό κρασί κουμανταρία, καθώς επίσης δοχεία με αρώματα που είχαν το σχήμα των πουλιών αυτών εξάγονταν από το λιμάνι της Αμμοχώστου την εποχή της ακμής της πόλης τον 14ο αιώνα.²⁴

Κατά τη Βενετοκρατία, από στοιχεία εκθέσεων της βενετικής διοίκησης για την αγροτική παραγωγή του νησιού και από τις μαρτυρίες κυπρίων ιστοριογράφων φαίνεται ότι

²³ G. Grivaud, *Excerpta Cyprica Nova*, τόμ. Α΄ [Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών (Κύπρου), Πηγαί και Μελέται της Κυπριακής Ιστορίας XV], Λευκωσία, 1990, σελ. 46, 48· στο ευρετήριο, ο εκδότης κατατάσσει τα πουλιά αυτά στο λήμμα ‘*becfigures*’. Ευχαριστώ τον Δρα Daniele Baglioni για τις πληροφορίες σχετικά με τη χρήση των εκφράσεων αυτών στη μεσαιωνική Ιταλική· για την παλαιογαλλική έκφραση, βλ. Philippe de Mézières, *Le Songe du vieil pelerin*, έκδ. G. W. Coopland, 2 τόμ., Κέμπριτζ, 1969, τόμ. Α΄, σελ. 167, 339.

²⁴ Βλ. αντίστοιχα R. Gunnis, *Historic Cyprus*, Λονδίνο, 1936, σελ. 280 και Sir H. Luke, *A Portrait and an Appreciation. Cyprus*, Λονδίνο, 1965², σελ. 121. Πρβλ. και τη μαρτυρία της Λαίδης Annie Brassey, *Sunshine and Storm in the East*, Λονδίνο, 1881, σελ. 284 και πιο κάτω.

τα αμπελοπούλια αφθονούσαν στο νησί: συντηρημένα στο ξίδι αποτελούσαν ένα σημαντικό εξαγωγικό προϊόν και θεωρούνταν, όπως και σήμερα, εξαιρετο έδεσμα.²⁵ Σε ανώνυμη έκθεση με στοιχεία για τη δημογραφία και την οικονομία της Κύπρου που συντάχθηκε για τις βενετικές αρχές γύρω στις αρχές της δεκαετίας του 1520 και σε ανάλογο υπόμνημα που χρονολογείται στην ίδια περίπου περίοδο και γράφτηκε από τον κύπριο Francesco Attar, αναφέρονται μεταξύ των εδωδίων πτηνών του νησιού τα “uccelli di vigna” και τα “ucelletti di vigne” αντίστοιχα, μαζί με τα γεράκια (“falconi”), τις φάσσες (“fasse”), τις φραγκολίνες (“francolini”), τα ορτύκια (“quaglie”) και άλλα άγρια πτηνά.²⁶ Σε έργα του δημοσιευμένα στα 1573 και 1580 ο κύπριος ιστορικός Στέφανος ντε Λουζινιάν (Étienne de Lusignan) περιγράφει τα αμπελοπούλια (“uccelli di vigna” / “oiseaux de vigne”) ως τόσο λιπαρά πουλιά που με δυσκολία διακρίνονταν τα οστά τους. Αναφέρει ακόμη ότι αποδημούσαν στο νησί την εποχή του τρύγου, δηλαδή από τον Αύγουστο μέχρι τον Οκτώβριο, τρέφονταν με σταφύλια και καρπούς σχίνου ή τρεμιθιάς (“lentisco”) και συλλέγονταν σε διάφορα μέρη του νησιού· τα περάσματα των πουλιών όπου στήνονταν τα ξόβεργα εκμισθώνονταν από τους ιδιοκτήτες της γης (“li patroni delli luoghi li danno in affitto, over in apalto”), πρακτική που διατηρείται μέχρι τις μέρες μας. Εξάγονταν σε τεράστιες ποσότητες στη Βενετία και τη Ρώμη συντηρημένα σε δοχεία με ξίδι αφού πρώτα είχαν βραστεί, όχι μόνο ως προϊόν προς πώληση αλλά και για να δοθούν ως δώρο· στο πλοίο που μετέφερε τον ίδιο σε ένα ταξίδι του στη Βενετία, ο Στέφανος ντε Λουζινιάν ισχυρίζεται ότι υπήρχαν 80,000 πουλιά! Προσθέτει δε ότι τα νωπά πουλιά ήταν πιο νόστιμα από τα ξιδάτα, που διατηρούνταν για έξι με δώδεκα μήνες, και προειδοποιεί ότι μισή δωδεκάδα ήταν αρκετή για να μη μπορεί κανείς να φάει τίποτα άλλο.²⁷ Ενδιαφέρουσα αντιπαράθεση μεταξύ πνευματικής και υλικής ή λιπαρής τροφής αποτελεί η αναφορά στα αμπελοπούλια σε επιστολή του κυπρίου φοιτητή στην Πάδουα Ανδρέα Ζαχαρία (Andrea Zaccaria) προς

²⁵ Βλ. γενικά Α΄κ. Βαρισιέιδου (έκδ), *Ανέκδοτα έγγραφα τής κυπριακής ιστορίας άπε τε άρχεΟο τής Ραγούζας* [Κέντρο Ήπιστημονικ΄ν Ήρευν΄ν (Κύπρου), Πηγαδ και Μελέται τής Κυπριακής Ήστορίας VII], Λευκωσία, 1980, «Ε΄σραγωγή», σελ. 5, η ίδια, *Ανέκδοτα έγγραφα της κυπριακής ιστορίας από το Αρχείο της Βενετίας, Α΄ (1474-1508)* [Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών (Κύπρου), Πηγαί και Μελέται της Κυπριακής Ιστορίας XVI], Λευκωσία, 1990, «Εισαγωγή», σελ. 114, 116, 125, όπου ταυτίζει τα αμπελοπούλια με τους ορτολάνους, και η ίδια, “Διοίκηση και Οικονομία”, στο Α. Νικολάου-Κονναρή (επιμ.), *Η Γαλινοτάτη και η Ευγενεστάτη. Η Βενετία στην Κύπρο και η Κύπρος στη Βενετία*, Πρακτικά Συμποσίου (Λευκωσία 21 Οκτωβρίου 2006) [Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου], Λευκωσία 2009, σελ. 108.

²⁶ L. de Mas Latrie (εκδ.), *Histoire de l΄île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, 3 τόμ., Παρίσι, 1852-1861, τόμ. Γ΄, σελ. 498, 536· πρβλ. (Συντακτική επιτροπή), ‘Excerpta Cypria’, *Κυπριακά Χρονικά*, 13 (1937), σελ. 29.

²⁷ Étienne de Lusignan, *Chorographia et brevis historia universale dell΄isola de Cipro principiando al tempo di Noè per il fino al 1572*, Bologna, 1573 (ανατύπ. Αμμόχωστος, 1973 και Λευκωσία, 2004), φ. 88r και *Description de toute l΄isle de Cypre*, Παρίσι, 1580 (ανατύπ. Αμμόχωστος, 1968 και Λευκωσία, 2004), φ. 226r. Τις πληροφορίες που μας παρέχει ο Στέφανος ντε Λουζινιάν χρησιμοποιεί ο F. Braudel, *La Méditerranée et le*

τον Bertuccio Contarini στη Βενετία με ημερομηνία 11 Φεβρουαρίου 1563. Γόνος εύπορης οικογένειας εμπόρων, ο Ανδρέας θα αναμειχθεί στην Πάδουα σε φιλοπροτεσταντικούς κύκλους και θα δικαστεί για τις τάσεις του αυτές από την Ιερά Εξέταση της Βενετίας μαζί με τον πατέρα του Μάρκο (Ιούλιος - Αύγουστος 1563). Στην επιστολή του, πληροφορεί τον Contarini για διάφορα θέματα που αφορούν στη διερεύνηση της υπόθεσής του από την Ιερά Εξέταση, για να καταλήξει ότι είχε λάβει με το πλοίο Gradenica “quattro zarrette d’uccelletti di Cipri” και ότι του έστειλε φιλοφρονητικά ως δώρο ένα δοχείο.²⁸

Ιστορικοί και γεωγράφοι καθώς και περιηγητές διαφόρων εθνικοτήτων που επισκέφτηκαν το νησί τον 16ο αιώνα ακολουθούν στα έργα τους ή στις ταξιδιωτικές τους εντυπώσεις λίγο ή πολύ τις προηγούμενες μαρτυρίες. Ο άγγλος John Locke επισκέφτηκε την Κύπρο τον Οκτώβριο του 1553 και, λόγω προφανώς των τεραστίων ποσοτήτων αμπελοπουλιών που είδε στο νησί εφόσον ήταν η περίοδος συλλογής τους, δεν παραλείπει να μιλήσει εκτενώς για «κάποια μικρά πουλιά» υπερβολικά λιπαρά, τα οποία μοιάζουν με τα πουλιά που στην Αγγλία ονομάζονται “Wagtaile”.²⁹ Ο Locke επισημαίνει ότι οι Βενετοί περιλαμβάνονταν μεταξύ των θιασωτών του παχουλού πτηνού και προσθέτει ότι γίνονταν τακτικές εξαγωγές τόσο στη γαληνοτάτη Δημοκρατία όσο και σε άλλες ιταλικές πόλεις συντηρημένων πουλιών σε αγγεία με ξίδι και αλάτι, εξαγωγές που έφταναν τα 1200 αγγεία ετησίως. Ο άγγλος περιηγητής υπογραμμίζει ότι στην Ιταλία θεωρούνταν πολύτιμο δώρο ενώ τεράστιες ποσότητες καταναλώνονταν και επιτοπίως· μας πληροφορεί ακόμη ότι στο νησί πωλούνταν με τη δωδεκάδα, όπως και σήμερα, και ότι η τιμή τους έπεφτε στα δέκα καρτζία τη δωδεκάδα την περίοδο της αφθονίας τους. Στο βιβλίο του *L’Isole piu famose del mondo*, που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1576 βασισμένο σε πληροφορίες ναυτικών και περιηγητών καθώς και σε άλλα έργα, ο Tommaso Porchacchi αναφέρεται στα “uccelli di vigna” της Κύπρου, τα οποία δεν βρίσκει κανείς πουθενά αλλού και τα οποία εκτιμώνται ιδιαίτερα «κοσμώντας τις τράπεζες επικουρείων» οικοδεσποτών. Ακολουθώντας μάλλον τον Στέφανο ντε Λουζινιάν, ο ιταλός συγγραφέας προσθέτει ότι τα πουλιά αυτά τρέφονται με σταφύλια και καρπούς σχίνου ή τρεμιθιάς, συλλαμβάνονται σε μεγάλους αριθμούς και

monde méditerranéen à l’époque de Philippe II, 3 τόμ., Παρίσι, 1979⁴, τόμ. Α’, σελ. 181, ο οποίος ταυτίζει ‘ces oiseaux de vigne’ με τους ‘ortolans’.

²⁸ Βλ. A. Olivieri, ‘*Helvetica religio e humanitas*. Carte archivistiche inerenti Andrea Zaccaria ed Ulisse Martinengo’, στο R. A. Lorenzi (επιμ.), *Riformatori bresciani del ’500. Indagini* [Annali Queriniani. Monografie – 5] (Brescia, 2006), σελ. 257-258. Βλ. γενικά για τον Zaccaria, C. Vasoli, ‘Una lettera di Francesco Patrizi e un processo per eresia a Venezia 1562-1563’, *Atti e memorie dell’Accademia di Toscana di Scienze e Lettere ‘La Colombaria’*, 50 (1985), σελ. 209-255, A. Olivieri, ‘Umanesimo erasmiano degli “eretici” bresciani del Cinquecento’, στο Lorenzi (επιμ.), *Riformatori bresciani*, σελ. 17-22, και ο ίδιος, ‘Ulisse Martinengo, Brescia e la “Religio elvetica” (1572-1574)’, στον ίδιο τόμο, σελ. 169-190.

²⁹ Διάφορα πουλιά της οικογένειας των *Motacillidae*.

εξάγονται συντηρημένα σε ξίδι. Σημειώνει ακόμη ότι θεωρούνται απολαυστικό έδεσμα, αν και είναι ιδιαίτερα χορταστικά, και δεν παραλείπει να αναφερθεί και στο κολοκάσι, που χαρακτηρίζει ως καταπληκτικό φαγητό! Τις ίδιες περίπου πληροφορίες επαναλαμβάνει και ο αποστολικός νούντσιος Girolamo Dandini, που στάληκε από τον Πάπα Κλήμεντα Η΄ στους Μαρωνίτες του Λιβάνου και της Κύπρου το 1596. Ο ολλανδός διδάκτορας νομικής Iohann van Kootwyck (Cotonicus), που επισκέφθηκε την Κύπρο τον Σεπτέμβριο του 1598 και ξανά τον Μάρτιο-Απρίλιο 1599, μας πληροφορεί ότι τα παχουλά αυτά πουλάκια ονομάζονταν από τους Κυπρίους «Ιταλικά» και έμοιαζαν με τους ορτολάνους της Ιταλίας· επαναλαμβάνει και αυτός με τη σειρά του τα περί των διατροφικών συνηθειών των αμπελοπουλιών και υπογραμμίζει ότι ένας τεράστιος αριθμός εξάγονταν σε δοχεία με ξίδι και αρωματικά χόρτα στη Βενετία, σχολιάζοντας ότι ήταν περιζήτητα στα συμπόσια πριγκίπων και ευγενών σε όλη την Ιταλία.³⁰

Οι μαρτυρίες πληθαίνουν κατά τους 17ο και 18ο αιώνα, ιδιαίτερα στην ταξιδιογραφία. Παρά το γεγονός ότι η Δημοκρατία του Αγίου Μάρκου είχε πλέον απωλέσει την Κύπρο, φαίνεται ότι οι εξαγωγές προς τη Βενετία συνεχίστηκαν, ενώ εξαγωγές γίνονταν και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.³¹ Από αρχειακές πηγές μαθαίνουμε ότι το 1594 ένα πλοίο από τη Συρία με προορισμό τη Βενετία ναυάγησε στα ανοικτά της Κύπρου μεταφέροντας μεταξύ άλλων και «6000 μικρά πουλιά της Κύπρου»· το 1607 ένα πλοίο από την Κύπρο προς τη Βενετία μετέφερε “1 zara de petits oiseaux de Chypre”.³² Ο ρωμαίος ευπατρίδης Pietro della Valle, που έφτασε στην Κύπρο τον Σεπτέμβριο του 1625, αναφέρει ότι γεύτηκε τα “beccafichi”, τα οποία οι Έλληνες ονομάζουν «συκαλλίδια», στην Αγία Νάπα και επισημαίνει ότι η συλλογή τους επικεντρωνόταν στην ευρύτερη περιοχή του χωριού αυτού, όπου συνέρρεαν το φθινόπωρο μεγάλοι αριθμοί· χιλιάδες ξιδάτα πουλιά εξάγονταν στη Βενετία και αλλού. Μας πληροφορεί ακόμη ότι τα πουλιά αυτά ήταν επιβλαβή για την υγεία όταν είχαν τραφεί με ένα θαμνώδες φυτό, τη “scammonia”, τροφή που είχαν βρει αλλού διότι ο θάμνος αυτός δεν ήταν αυτοφυής στην περιοχή Αγίας Νάπας. Πρόκειται για το φυτό *Περιολλόκαυλον η σκαμμωνία* ή *Κομβόλβουλος* από τις ρίζες του οποίου λαμβάνεται η φαρμακευτική ρητίνη *σκαμμώνιον*· στο τέλος του δεκάτου τετάρτου αιώνα,

³⁰ C. D. Cobham (εκδ.), *Excerpta Cypria. Materials for a History of Cyprus*, Cambridge, 1908, σελ. 72, 166-167, 184, 200 αντίστοιχα. Πρβλ. Egoumenidou – Michaelides, ‘Gathering, Hunting, Fishing:’, σελ. 115-116.

³¹ Βλ. γενικά Α΄κ. Άριστέιδου «^Η παραγωγς καθ τε άμπόριο τές Κύπρου κατα τος ΙΗ΄-ΙΘ΄ α΄νες», στο *^Η ζωc στεν Κύπρο τεν ΙΗ΄ καθ ΙΘ΄ α΄να* [Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου 1], Λευκωσία, 1984, σελ. 39· πρβλ. Θ. Κάνθου, «^Η καθημερινc ζωc των Κυπρίων κατα τε 18. καθ 19. α΄να», στον ίδιο τόμο, σελ. 197.

³² A. Tenenti, *Naufraiges, Corsaires et Assurances maritimes à Venise 1592-1609*, Παρίσι, 1959, σελ. 121, 485.

μαρτυρούνται εξαγωγές κυπριακής σκαμμωνίας στη Βενετία και Γένουα.³³ Τις εξαγωγές αμπελοπουλιών σε βαρέλια με ξίδι επιβεβαιώνει και ο γνωστός γάλλος περιηγητής Jean-Baptiste Tavernier (1605-1689) στα ταξιδιωτικά του κείμενα, στα οποία καταγράφει τις εντυπώσεις του από έξι ταξίδια που πραγματοποίησε σε διάστημα σαράντα χρόνων και τα οποία πρωτοδημοσιεύτηκαν το 1675.³⁴ Σε γαλλικό υπόμνημα για το εμπόριο της Κύπρου του 1682, γίνεται ειδική μνεία στα “oyseaux” εκείνα που είναι πολύ πιο παχουλά “que nos bequafigues” και που παγιδεύονται σε μεγάλες ποσότητες τον Σεπτέμβριο με ειδική κόλλα (“glû”) για να εξαχθούν στη Βενετία και τη Μάλτα βρασμένα στο ξίδι.³⁵ Ο ολλανδός περιηγητής Cornelis van Bruyn, που παρέμεινε στο νησί τον Απρίλιο και Μάιο του 1683, επίσης είδε τα “Becquefigues” στην περιοχή Αγίας Νάπας και εξηγεί ότι τα πουλιά αυτά πιάνονταν με ξόβεργα, «όπως ακριβώς συλλαμβάνουμε μικρά πουλιά στην Ολλανδία».³⁶ Στο έργο του *L'Egeu redivivo*, που δημοσιεύτηκε το 1688 και βασίστηκε τόσο στις πληροφορίες που περισυνέλεξε κατά τις περιηγήσεις του όσο και σε προηγούμενα γεωγραφικά συγγράμματα, ο ιταλός επιστήμονας και λόγιος Francesco Piacenza αναφέρεται στα “delicati ucelli di Cipro”, τα οποία διατηρημένα στο ξίδι και το αλάτι προσφέρονται σε γεύματα εκλεκτών συνδαιτυμόνων στην Ιταλία γενικότερα και ειδικά στη Βενετία.³⁷ Μαρτυρία για εξαγωγές στη Γαλλία παρέχει γαλλικό έγγραφο που χρονολογείται στα 1688 και που υποβάλλει ο Dominique Jauna στο Εμπορικό Επιμελητήριο της Μασσαλίας· το έγγραφο παραδίδει το ποσό “demi piastre” τη χιλιάδα ως τελωνειακό τέλος για τα “becqefiques”.³⁸

Στις συνδυασμένες σημειώσεις δύο άλλων ολλανδών περιηγητών, των Ιωάννη Heyman και Egmond Van der Nyenburg, που ταξίδεψαν στην Ανατολή μεταξύ 1700 και 1709 και 1720 και 1723 αντίστοιχα, μας παρέχεται η πληροφορία ότι, εκτός από τη Βενετία, το εύγεστο “beccafigno” εξαγόταν και στην Αγγλία σε βαρέλια με ξίδι και αλάτι· στο νησί,

³³ Cobham, *Excerpta Cypria*, σελ. 213. Για τη σκαμμωνία, βλ. Γενναδίου, *Λεξικον φυτολογικόν*, σελ. 763-4 και Σταματάκου, *Λεξικον τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης*, τόμ. Γ', σελ. 2529· για εξαγωγές κυπριακής σκαμμωνίας, βλ. D. Jacoby, «Το ἄμπόριο κατ' ὄνομα τῆς Κύπρου», στο Θ. Παπαδόπουλος (επιμ.), *Ἱστορία τῆς Κύπρου*, τόμ. Δ', *Μεσαιωνικὸν βασιλεῖον - Ἐνετοκρατία*, μέρ. Α' [Ἰδρυμα Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'], Λευκωσία, 1995, σελ. 438, σημ. 69.

³⁴ J.-B. Tavernier, *Les Six voyages de Jean Baptiste Tavernier, chevalier, baron d'Aubonne qu'il a faits en Turquie, en Perse et aux Indes...*, Παρίσι, 1681, τόμ. Α', σελ. 181, έργο το οποίο δεν έχω δει και στο οποίο παραπέμπει ο Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen*, τόμ. Α', σημ. 200, σελ. 476.

³⁵ A. Pouradier Duteil-Loizidou, ‘Le commerce des Français, Anglais, Hollandais et Vénitiens au Levant à la fin du 17e siècle, selon un mémoire inédit du 1682’, *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών (Κύπρου)*, 13-16/1 (1984-1987), σελ. 352.

³⁶ Cobham, *Excerpta Cypria*, σελ. 240.

³⁷ N. Χριστοφίδου, «Ο ιταλός περιηγητής Francesco Piacenza και η Κύπρος», *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών (Κύπρου)*, 18 (1991), σελ. 211 και σημ. 333 στη σελ. 288.

τα πουλιά μαγειρεύονταν σε κυπριακό κρασί, πιάτο που «ικανοποιούσε και τον πιο απαιτητικό ουρανίσκο».³⁹ Ο Giovanni Mariti, ο οποίος έζησε στην Κύπρο από το 1760 μέχρι το 1767, αναφέρει ότι τα “beccafichi” και οι ορτολάνοι πωλούνταν με τη δωδεκάδα και ότι, παρόλο που ήταν πολύ φτηνά, χάρις στην αφθονία τους παρέμεναν επικερδή για τους αγρότες. Η μεγαλύτερη συγκομιδή γινόταν στην Αγία Νάπα και εξάγονταν κάθε χρόνο 400 βαρέλια των 200 ή 400 πουλιών στην Αγγλία, Ολλανδία, Γαλλία, και σε περιοχές της οθωμανικής επικράτειας, ενώ η εμπορία τους βρισκόταν στα χέρια ευρωπαίων εμπόρων στη Λάρνακα. Επισημαίνει ακόμη ότι, παρόλο που διατίθεντο και νωπά, τα πλείστα διατηρούνταν στο ξίδι για έναν περίπου χρόνο, αφού πρώτα τους αποκόπτονταν τα κεφάλια και τα πόδια και βράζονταν σε νερό, ενώ η τιμή ήταν η ίδια τόσο για τα νωπά όσο και για τα ξιδάτα. Ο Mariti μας διασώζει ακόμη τον τρόπο παρασκευής των νωπών αμπελοπουλιών στο νησί: ψήνονταν στη σχάρα, κομμένα στη μέση και πασπαλισμένα με ψίχουλα ψωμιού και μαϊντανό, ένας τρόπος μαγειρέματος που δεν συνηθίζεται σήμερα αλλά θυμίζει αυτόν στον Λίβανο.⁴⁰ Ο άγγλος φυσιοδίφης Δρ. J. Sibthorp επισκέφτηκε την Κύπρο το 1787 μαζί με τον σκιτσογράφο Ferdinand Bauer και συγκέντρωσε μεγάλο αριθμό σημειώσεων σχετικών με τη φυσική ιστορία του νησιού· τα ονόματα που παραθέτει σε κατάλογο των πτηνών της Κύπρου, στον οποίο παρέχει και τη διαλεκτική ονομασία, είναι σήμερα δύσκολο να ταυτιστούν, αν και οι ορνιθολόγοι αναγνωρίζουν περίπου 74 είδη. Στο «ἀμπελοποΰλιν» αποδίδει το επιστημονικό όνομα του ορτολάνου, “*Emberiza hortulana*”, ενώ σε άλλο σημείο του κειμένου του περιγράφει μεταξύ άλλων τα σμήνη ορτολάνων που κατέκλυαν το νησί την εποχή του τρύγου και που συντηρημένα στο ξίδι αποτελούσαν εξαγωγικό προϊόν, αναφορά που παραπέμπει μάλλον στα αμπελοπούλια.⁴¹ Στο έργο του *Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου*, που εκδόθηκε στη Βενετία το 1788, ο κύπριος Αρχιμανδρίτης Κυπριανός παραθέτει πληροφορίες και για την πανίδα του νησιού. Για τα αμπελοπούλια, ο αρχιμανδρίτης εξηγεί ότι τα μικρά αυτά πουλιά, αφού παχύνουν, «ἀγρεύονται εἰς πλέθος μὲ τῶς ἴξοφς» και τα «ὄγκαιρα» είναι ιδιαίτερα νόστιμα· στα

³⁸ A. Pouradier Duteil-Loizidou (εκδ.), *Consulat de France à Larnaca (1660-1696). Documents inédits pour servir à l'histoire de Chypre*, τόμ. Α' [Centre de Recherche scientifique (de Chypre), Sources et études de l'histoire de Chypre XVIII], Λευκωσία, 1991, σελ. 143 και σημ. στη σελ. 144.

³⁹ Cobham, *Excerpta Cypria*, σελ. 247.

⁴⁰ Giovanni Mariti, *Travels in the Island of Cyprus*, αγγλ. μτφρ. C. D. Cobham, Λονδίνο, 1971, σελ. 13-14· πρβλ. Egoumenidou – Michaelides, ‘Gathering, Hunting, Fishing’, σελ. 116.

⁴¹ Αναφέρει επίσης τον «συκοφάγο» (*Motacilla ficedula*), τον «σκάρθαλο» (*Fringilla flaveola*) και άλλα πτηνά, βλ. Cobham, *Excerpta Cypria*, σελ. 329, 333, 336 και, γενικά για την αποστολή του Sibthorp στην Κύπρο, Flint – Stewart, *The Birds of Cyprus*, σελ. 12 και Κουρτελλαρίδης, *Τα πουλιά που φωλιάζουν στην Κύπρο*, σελ. 26. Πρβλ. Rita C. Severis (εκδ.), *Letters Historical and Entertaining on the Past and Present Conditions of the Island of Cyprus, by Namindiù, 1785*, Αθήνα (υπό δημοσίευση), ‘Letter 1’, σελ. 9, όπου επίσης γίνεται αναφορά στους ‘ortolans’ (ευχαριστώ την κα Ρίτα Σεβέρη για την πληροφορία).

παλιά χρόνια εξάγονταν πέραν των εξήντα χιλιάδων στη Βενετία συντηρημένα σε ξίδι ή κρασί ενώ στις μέρες του Κυπριανού οι εξαγωγές γίνονταν σε κάθε πόλη της Τουρκίας. Ακολουθώντας και συμπληρώνοντας τον Στέφανο ντε Λουζινιάν, ο Κυπριανός μας πληροφορεί ότι τόσο στα χρόνια των Βενετών όσο και επί Οθωμανών τα «στήματα» όπου στήνονταν τα ξόβεργα μισθώνονταν (και χρησιμοποιεί το μεσαιωνικό ρήμα «ἀπακτώνοντο»)⁴².

Το 1809 ο L. A. Corancez βρίσκεται στην Κύπρο και σημειώνει ότι τα αμπελοπούλια (“bec-figues”) φτάνουν στο νησί από την Καραμανία κατά την περίοδο Αυγούστου-Οκτωβρίου· περίπου την ίδια περίοδο περνούν και από το Χαλέπι της Συρίας, ενώ στην Αίγυπτο μεταβαίνουν λίγο αργότερα. Ο περιηγητής προσθέτει ότι στο νησί, και ιδιαίτερα στην Κερύνεια, βράζονται και στη συνέχεια τοποθετούνται σε πήλινα αγγεία με ξίδι ή κρασί για να αποσταλούν σε Ανατολή και Ευρώπη, αν και νωπά αποτελούν ένα εξαιρετικά νόστιμο έδεσμα.⁴³ Ο γάλλος αββάς Mislin, που επισκέφτηκε την Κύπρο το 1848 και ξανά μάλλον μεταξύ 1849 και 1853, είχε την ευκαιρία να γευτεί τα αμπελοπούλια στην οικία του Αρχιεπισκόπου Λευκωσίας, τα βρήκε όμως «απαίσιο έδεσμα» (“je n’ai jamais goûté de plus atroce friandise”): προσθέτει ότι στο νησί συλλαμβάνονται εξαιρετικά μεγάλοι αριθμοί τέτοιων πουλιών και ότι εξάγονται συντηρημένα στο ξίδι και άλλες ουσίες. Σε δημοσίευσμά του το 1936, ο γνωστός κύπριος φιλόλογος Κυριάκος Χατζηιωάννου σχολιάζει με απορία την απέχθεια του ευρωπαϊού κληρικού.⁴⁴ Ο γερμανός H. Peterman, που βρισκόταν στην Κύπρο τον Οκτώβριο του 1851, έφαγε στο σπίτι του γερμανού προξένου Weber στη Λάρνακα «sn παράδοξον εγδος πτηνῶν μβ λευκα πτερά. Ταῦτα ε•ρίσκονται μόνον εῖς Κύπρον κατα τοῖς μένας Σεπτέμβριον καδ \Οκτώβριον», περιγραφή που παραπέμπει μάλλον στα αμπελοπούλια.⁴⁵ Το 1854 ο Αθανάσιος Σακελλάριος, ο οποίος κατά τη διάρκεια της τετράχρονης παραμονής του στο νησί περισυνέλεξε πολυτιμο λαογραφικό και γλωσσικό υλικό, αναφέρει ότι τα αμπελοπούλια ήταν ένα είδος συκαλίδας, πολύ παχουλά και νοστιμότατα· συλλέγονταν το φθινόπωρο στην περιοχή Αγίας Νάπας και κοινή δοξασία στο νησί ήταν ότι τα μετέφεραν από την Αφρική γερανοί. Οι Κύπριοι, αφού έβραζαν τα αμπελοπούλια, τα έβαζαν σε πήλινα δοχεία τα οποία

⁴² Αρχιμανδρίτου Κυπριανού, *Ἱστορία χρονολογικῆ τῆς νήσου Κύπρου*, Λευκωσία, 1902², σελ. 550. Για το ρήμα *apaüter* / *πακτώνω* και το κοινωνικό του περιεχόμενο στη μεσαιωνική Κύπρο, βλ. Nicolaou-Konnari – Schabel, *Cyprus. Society and Culture*, σελ. 34-35, 50, 52· πρβλ. τη μαρτυρία του Étienne de Lusignan πιο πάνω.

⁴³ (Συντακτική επιτροπή), ‘Excerpta Cypria’, *Κυπριακά Χρονικά*, 1 (1923), σελ. 188-189· οι εκδότες δίδουν σε υποσημείωση την ορθή επιστημονική ονομασία του πτηνού στην Αγγλική και Ελληνική.

⁴⁴ Α. Αντιάνος, ‘Excerpta Cypria’, *Κυπριακά Γράμματα*, 2 (1935), σελ. 483. Κ. Χατζηιωάννου, «Περὶ ἀμπελοπουλιῶν», *Κυπριακά Γράμματα*, 3 (1936), σελ. 47.

⁴⁵ (Συντακτική επιτροπή), ‘Excerpta Cypria’, *Κυπριακά Χρονικά*, 4 (1926), σελ. 276.

γέμιζαν με κουμανταρία ή ξίδι, και τα έστελλαν ως δώρα σε διάφορες πόλεις της Μεσογείου. Την πληροφορία για τους γερανοί που μετέφεραν τα πουλιά από τις ανατολικές ακτές της Μεσογείου στην Κύπρο κατά τον Αύγουστο επαναλαμβάνει και ο Γεώργιος Λουκά στο γλωσσάριό του, έργο με υλικό γλωσσικού και λαογραφικού χαρακτήρα που περισυνέλεξε από το 1865 μέχρι και το 1898· αναφέρει ακόμη ότι τα πουλιά έπεφταν σαν βροχή στους παραθαλάσσιους βράχους του νησιού, ιδιαίτερα στο ακρωτήριο της Αγίας Νάπας, και ότι οι τουρκικές αρχές επέβαλλαν ειδικό φόρο στις περιοχές αυτές επί του συγκεκριμένου θηράματος.⁴⁶ Στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, ο σημαντικός γάλλος ιστορικός της μεσαιωνικής Κύπρου Louis de Mas Latrie εξηγεί ότι τα «γευστικότατα αυτά πουλάκια», τα οποία αποκαλεί “bec-figures ou ortolans”, διατηρούνταν στην κουμανταρία ή στο ξίδι και αποτελούσαν σημαντικό εμπορεύσιμο προϊόν· εκτός από την Αγία Νάπα, προσθέτει και τα Λεύκαρα (λόγω περιβολιών με συκίες) ως κύριο τόπο συλλογής τους.⁴⁷

Οι μαρτυρίες πληθαίνουν βέβαια μετά από την άφιξη των Άγγλων στο νησί το 1878 και ιδιαίτερα κατά τον 20 αιώνα· ενδεικτικά αναφέρονται δύο από τους παλαιότερους έλληνες ιστορικούς και λαογράφους και μερικοί άγγλοι περιηγητές. Στις αρχές του αιώνα, αναλύοντας την έκθεση του Francesco Attar στην *Ιστορία της νήσου Κύπρου*, ο Φίλιος Ζαννέτος μιλά για τα «περιώνυμα άμπελοπούλια».⁴⁸ Στο γλωσσάριο του Ξενοφώντος Φαρμακίδη, του οποίου η συγγραφή διήρκεσε από το 1912 μέχρι το 1925, μας παρέχεται η πληροφορία ότι τα «ξιδάτα» αμπελοπούλια πωλούνταν γύρω στα 7-10 γρόσια τη δωδεκάδα και ότι, ως έδεσμα πολυτελείας, τα αγόραζαν κυρίως οι εύποροι αστοί· στην *Κυπριακή Λαογραφία* του, ο ίδιος συγγραφέας αναφέρει την κυπριακή πεποίθηση ότι τα πουλιά μετέφεραν γερανοί.⁴⁹ Οι άγγλοι περιηγητές αναφέρουν λίγο ή πολύ τις γνωστές πληροφορίες για τον τρόπο συλλογής μεγάλου αριθμού πουλιών με ξόβεργα και συντήρησής τους σε ξίδι ή κουμανταρία, προσθέτοντας περιγραφές του πτηνού και επιχειρώντας την ταυτοποίησή του με αποτέλεσμα να παραδίδουν μια σχετικά ακριβέστερη από αυτή που βρίσκουμε σε κείμενα παλαιότερων επισκεπτών ορολογία. Για παράδειγμα, ήδη το 1879 ο S. W. Baker παρατηρεί ότι πρόκειται για “a species of beccaficos” ή “a species of finch, a little larger than the chaffinch, the plumage a brownish grey”,

⁴⁶ Σακελλάριος, *Τα Κυπριακά*, τόμ. Α', σελ. 187, 260. ΚυπρΈ, *Γλωσσάριον Γεωργίου Λουκά*, σελ. 30.

⁴⁷ L. de Mas Latrie, *L'île de Chypre. Sa situation présente et ses souvenirs du Moyen-Age*, Παρίσι, 1879, σελ. 64.

⁴⁸ Φ. Ζαννέτος, *Ιστορία τής νήσου Κύπρου άπε τής Άγγλικς κατοχής μέχρι σήμεραν. Μετα ε΄σαγωγής περιλαμβανούσης βραχε΄αν περιγραφων τής Άλης Ιστορίας ατέ΄ς*, 3 τόμ., Λάρνακα, 1910-1912, τόμ. Α', σελ. 962.

επισημαίνοντας ότι ήταν όμως κατά πολύ παχύτερα από τα κοινά *beccaficos* (“when plucked the body is much larger than the common beccaficos”). Ακόμη, η Λαίδη Annie Brassey θα γευτεί τα “beccaficos” το 1881, εξηγώντας με ιστορική διάθεση ότι τα πουλιά ήταν φημισμένα κατά την αρχαιότητα και ιδιαίτερα κατά την περίοδο των Σταυροφοριών χάρις στη νοστιμιά που αποκτούσαν από την κουμανταρία που παρασκεύαζαν οι Ιωαννίτες Ιππότες και στην οποία διατηρούνταν.⁵⁰ Παράλληλα, την περίοδο αυτή οι άγγλοι ορνιθολόγοι, με πρώτο τον Λόρδο Lilford που ξεκινά τις αποστολές στην Κύπρο το 1878, στρέφουν το ενδιαφέρον τους προς τον κυπριακό πληθυσμό πτηνών. Οι αγγλικές ορνιθολογικές αποστολές αναλαμβάνουν τη δημιουργία συλλογών, τη συστηματική παρατήρηση των διαφόρων ειδών, τη σύσταση αρχείων με σκίτσα και την κατάρτιση ταξινομικών καταλόγων· στις δημοσιεύσεις των αποτελεσμάτων των ερευνών τους δεν παραλείπουν να περιλαμβάνουν πάντα τη *Sylvia atricapilla*.⁵¹ Είναι πιστεύω αρμόζον να ολοκληρωθεί η αναφορά στην Αγγλοκρατία με τη μαρτυρία του διαβόητου Laurence Durrell, ο οποίος βρισκόταν στο νησί τα δύσκολα χρόνια 1953-1956. Ο άγγλος συγγραφέας μας πληροφορεί στο ταξιδιωτικό του αφήγημα *Bitter Lemons of Cyprus* ότι δοκίμασε για πρώτη φορά ξιδάτα αμπελοπούλια (“pickled beccafico”) με τη συνοδεία τοπικού οίνου στην ταβέρνα του Κλείτου στην Κερύνεια. Από τα συμφραζόμενα συμπεραίνουμε ότι ο Durrell εκτίμησε περισσότερο το γεγονός ως λαογραφική παρά ως γαστριμαργική εμπειρία!⁵²

Ποιο είναι το ιστορικό δίδαγμα που συνάγεται από την προηγηθείσα σύντομη αναδρομή στον χρόνο; Αποτελεί η μακροβιότητα και η ιστορική τεκμηρίωση μιας κυνηγετικής παράδοσης επαρκή λόγο ή άλλοθι για τη διατήρησή της έστω και αν με την πρόοδο του χρόνου δεν συνιστά πλέον αυτή εύκολο και ανέξοδο τρόπο επισιτισμού μιας κοινωνίας ενώ, αντίθετα, προκαλεί αποδεδειγμένα ανεπανόρθωτη καταστροφή στην ευαίσθητη ισορροπία ενός ήδη πολύ τραυματισμένου από τις αλόγιστες ανθρώπινες επεμβάσεις πλανήτη; Αν τοποθετήσουμε το επίκαιρο θέμα της διαχείρισης της θήρας

⁴⁹ Κυπρῆ, *Γλωσσάριον Ξενοφάντος Π. Φαρμακίδου*, σελ. 124· Ξ. Π. Φαρμακίδου, *Κυπριακὸ Λαογραφία*, Λεμεσός, 1938, σελ. 220-1.

⁵⁰ S. W. Baker, *Cyprus as I saw it*, Λονδίνο, 1879, ‘Appendix’, σελ. 488· Λαίδη Brassey, *Sunshine and Storm in the East*, σελ. 284· Gladys Peto, *Malta and Cyprus* [The Outward Bound Library, J. M. Dent & Sons Ltd.], 1927(?), σελ. 157 (‘that gay little bird the blackcap... called *beccafico*’). Οφείλω τις πληροφορίες από τα κείμενα αυτά στην κα Ρίτα Σεβέρη την οποία και ευχαριστώ θερμά. Πρβλ. σημ. 22 πιο πάνω και H.C. Luke – D.J. Jardine, *The Handbook of Cyprus*, Λονδίνο, 1913, σελ. 250 (‘*Sylvia atricapilla*... the “beccafico” of Cyprus commerce’).

⁵¹ Lord Lilford, ‘A list of the birds of Cyprus’, *Ibis* (1889), 305-350. Για μια επισκόπηση της ορνιθολογίας στην Κύπρο, βλ. Flint – Stewart, *The Birds of Cyprus*, σελ. 12-16 και Κουρτελλαρίδης, *Τα πουλιά που φωλιάζουν στην Κύπρο*, σελ. 26-27.

⁵² Laurence Durrell, *Bitter Lemons of Cyprus*, Λονδίνο – Βοστώνη, 1957, σελ. 45.

αμπελοπουλιών στα ιστορικά του συμφραζόμενα, είναι δυνατόν να συγκερασθεί μια πολύχρονη παράδοση με τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα και να προσαρμοσθεί στις νεότερες κοινωνικές και οικολογικές απαιτήσεις με τρόπο που να διατηρείται η ιστορική συνέχεια και να προστατεύονται ταυτόχρονα τα διάφορα ζωικά είδη; Η απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα δεν είναι βεβαίως απλή δεδομένου ότι όλα τα πράγματα έχουν σε κάποιο βαθμό δύο όψεις τις οποίες ο ιστορικός, που δεν είναι ούτε πολιτικός ούτε προπαγανδιστής, οφείλει να εξετάσει: ενώ η βρώση συγκεκριμένων ζωντανών οργανισμών αποτελεί για κάποιους εκλεπτυσμένη υψηλή μαγειρική και παράδοση που χάνεται στα βάθη των αιώνων και πρέπει να διατηρηθεί, η κατανάλωση παχουλών, λιπαρών πουλιών εκλαμβάνεται από άλλους ως εκχυδαϊσμός της γαστριμαργικής τέχνης και η ανεξέλεγκτη άγρα τους θεωρείται ότι ισοδυναμεί με τον αφανισμό τους. Ο μεγάλος γάλλος ιστορικός της Μεσογείου Ferdinand Braudel, γράφοντας το 1949 και χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα την περίπτωση της Κύπρου του δευτέρου μισού του 16ου αιώνα, λέει ότι «κάθε νήσος που διαθέτει τις δικές της ιδιαιτερότητες στην πανίδα και τη χλωρίδα, θα τις μοιραστεί μια μέρα και με άλλους πληθυσμούς».⁵³ Σήμερα, ωστόσο, μια ευγενική και γενναιόδωρη πρόσκληση προς τους Ευρωπαίους να ξανα-γευτούν το παραδοσιακό αυτό έδεσμα, ακολουθώντας τα βήματα των προγόνων τους, δεν θα έδινε λύση σε ένα πρόβλημα που δεν αποτελεί απλώς άγνοια ενός κυπριακού εθίμου αλλά εντάσσεται σε ευρύτερα, κρίσιμα οικολογικά ζητήματα. Ίσως μια εκστρατεία για συνειδητοποίηση των κινδύνων που απειλούν το οικοσύστημα και ανάπτυξη μιας πιο φιλοζωικής στάσης μεταξύ όλων των στρωμάτων της κυπριακής κοινωνίας σε συνδυασμό με προτάσεις από μέρους των εμπλεκόμενων Κυπρίων για πιο συνετές μεθόδους κυνηγιού και πιο μετρημένες ποσότητες κατανάλωσης καθώς και εισηγήσεις από μέρους των πτηνολόγων για μεθόδους που να επιτρέπουν ακριβέστερες μετρήσεις του πληθυσμού των πουλιών που εξοντώνεται να είναι ο μόνος τρόπος να πετύχουμε μια ισορροπία μεταξύ ιστορίας, νομοθεσίας, οικολογίας και κουζίνας και να καταστήσουμε τα αμπελοπούλια ένα πραγματικά εκλεκτό έδεσμα πολυτελείας.

⁵³ Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen*, τόμ. Α', σελ. 181.